

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

**Φοιτητικές συλλογές λαογραφικού υλικού στο Λαογραφικό
Μουσείο και Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών:
Συνέχεια και αλλαγή στη λαογραφική θεωρία και μεθοδολογία**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Η εργασία αυτή πραγματεύεται τις συλλογές λαογραφικού υλικού των φοιτητών στο Λαογραφικό Μουσείο και Αρχείο (εφεξής Λ.Μ.Α.) του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εξετάζει τα θέματα που ερευνήθηκαν και τις μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν από τους φοιτητές για την καταγραφή και την ερμηνεία των δεδομένων τους κατά τη διάρκεια των πενήντα και παραπάνω χρόνων ύπαρξης αυτής της αρχαιακής συλλογής. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται σε ζητήματα συνέχειας και αλλαγής αναφορικά με τις μεθοδολογίες έρευνας και αρχειοθέτησης που χρησιμοποιήθηκαν κατά την περίοδο αυτή, καθώς εκφράζουν συνέχειες και μετασχηματισμούς τόσο στην ελληνική κοινωνία και τον πολιτισμό, όσο και στην ανάπτυξη της λαογραφίας στην Ελλάδα. Επιπλέον, προσπαθώ να διερευνήσω τους τρόπους, με τους οποίους το Λ.Μ.Α. λειτουργεί στις μέρες μας ως τόπος, ένα lieu, όπου οι φοιτητές εισάγονται στην έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς ως προς τις υλικές και άυλες διαστάσεις της και εκπαιδεύονται στη μελέτη και τη διαχείρισή της. Προσεγγίζω το αντικείμενο αυτής της εργασίας και ως ερευνήτρια και ως καθηγήτρια λαογραφίας στο Τμήμα Φιλολογίας, αλλά και ως ένα άτομο που είχε προσωπική σχέση με το Λ.Μ.Α. ως φοιτήτρια.

Λέξεις κλειδιά: φοιτητικές συλλογές λαογραφικού υλικού, φοιτητές ως ερευνητές, Λαογραφικό Μουσείο και Αρχείο Τμήματος Φιλολογίας Ε.Κ.Π.Α., επίτοπια έρευνα, λαογραφική μεθοδολογία, λαογραφική θεωρία, πολιτιστική κληρονομιά, πολιτιστική διαχείριση, πανεπιστημιακή κληρονομιά, πανεπιστημιακά μουσεία, άυλη πολιτιστική κληρονομιά, δημόσια λαογραφία, αφηγήσεις ζωής, συνεντεύξεις, λαογραφικά ερωτηματολόγια, αναστοχαστικά ημερολόγια, εργαστήριο λαογραφίας, «νέα χειρόγραφα»

Στόχοι και ερωτήματα που τέθηκαν

Η διεξαγωγή του 31ου Συνεδρίου του Δικτύου FER-EURETHNO του Συμβουλίου της Ευρώπης και το 1ου Συνεδρίου της Γαλλόφωνης Ομάδας Εργασίας της Société Internationale d' Ethnologie et de Folklore (SIEF), τα οποία συνεόρτασαν με το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών τα εκατό χρόνια της λειτουργίας του (1918-2018), μου έδωσε την ευκαιρία να επικεντρωθώ σε μια ειδική κατηγορία λαογραφικών αρχείων που υπάρχουν στην Ελλάδα, τα πανεπιστημιακά λαογραφικά αρχεία¹. Σε αυτή την εργασία εξετάζω την περίπτωση του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου (εφεξής αναφέρεται ως Λ.Μ.Α.) του Τμήματος Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (Ε.Κ.Π.Α.), αναδιφώντας στην ιστορία, την αξία και την αξιοποίησή του στην ακαδημαϊκή και δημόσια ζωή. Ειδικότερα, εξετάζω τους τρόπους με τους οποίους το περιεχόμενο και η διαχείριση αυτού του αρχείου αντικατοπτρίζει τις θεωρίες και τις μεθοδολογίες που χρησιμοποιούνται στη λαογραφία, όπως έχει διδαχθεί στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και όπως αυτές οι θεωρίες και μεθοδολογίες έχουν επαναπροσδιοριστεί και αλλάξει τα τελευταία 56 χρόνια. Επιπλέον, προσπαθώ να δείξω πώς τέτοιες αλλαγές φανερώνουν σημαντικούς μετασχηματισμούς στον τρόπο με τον οποίο οι Έλληνες λαογράφοι έχουν διαχειριστεί ζητήματα που σχετίζονται με τον πολιτισμό τους και τις αναπαραστάσεις του. Αρχικά, αναφέρομαι στην ιστορία του Λ.Μ.Α. Στη συνέχεια, εστιάζω στους τρόπους με τους οποίους το λαογραφικό υλικό που κατέθεσαν οι φοιτητές και οι δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα σε αυτό, αντανακλούν τόσο τις συνέχειες όσο και τους μετασχηματισμούς της θεωρίας και της μεθοδολογίας της λαογραφίας, όπως διδάσκεται και ασκείται σε αυτό το πανεπιστημιακό τμήμα. Πιο συγκεκριμένα, η εργασία αυτή επιχειρεί να σχολιάσει τη λειτουργία και την αξία της αρχαιακά προσανατολισμένης επιτόπιας έρευνας στο πλαίσιο ενός ακαδημαϊκού ιδρύματος και της αλληλεπίδρασής της με την εκπαίδευση, τη δημόσια ζωή και τις προοπτικές απασχόλησης των φοιτητών.

1. Θα ήθελα να συγχαρώ το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, όπου είχα την τιμή και τη χαρά να εργαστώ ως ερευνήτρια επί επτά χρόνια (2004-2010), για τον εορτασμό των εκατό χρόνων του. Εύχομαι να συνεχίσει το αξιόλογο επιστημονικό έργο του στη διεθνή επιστημονική κοινότητα και το εξίσου σημαντικό κοινωνικό έργο του στην ελληνική κοινωνία.

Η ιστορία και το προφίλ του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου

Η ιστορία του Α.Μ.Α. του Τμήματος Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών συνδέεται στενά με την ιστορία της επιστήμης της Λαογραφίας σε αυτό το πανεπιστήμιο και στην ελληνική ακαδημαϊκή ζωή, γενικά². Η δημιουργία και η λειτουργία αυτού του αρχείου συνδέεται άρρηκτα με τη θεωρία και τις εφαρμογές της λαογραφίας στην Ελλάδα και με την κατάρτιση των λαογράφων και των καθηγητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στον τομέα του παραδοσιακού ελληνικού πολιτισμού.

Το 1907, ο Νικόλαος Πολίτης, θεμελιωτής του κλάδου της λαογραφίας στην Ελλάδα, συμπεριέλαβε για πρώτη φορά τη διδασκαλία της στα μαθήματά του ως καθηγητής ελληνικής μυθολογίας και αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ο Πολίτης εισήγαγε τον όρο «λαογραφία» το 1884 και επεδίωξε να δημιουργήσει μια ακαδημαϊκή υποδομή γι' αυτό το αντικείμενο, η οποία περιλάμβανε την ίδρυση της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας το 1908, του περιοδικού της Εταιρείας, *Λαογραφία*, το 1909, και του Λαογραφικού Αρχείου το 1918, που μετονομάστηκε σε Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας (Κ.Ε.Ε.Λ.) το 1966³. Ως ξεχωριστό πανεπιστημιακό μάθημα, η λαογραφία διδάχθηκε για πρώτη φορά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών από τον Γεώργιο Μέγα το 1947. Ωστόσο, απέκτησε τις δικές της θεσμικές δομές μέσω των δυναμικών και επίμονων προσπαθειών του Γεωργίου Σπυριδάκη, Καθηγητή της έδρας της Λαογραφίας μεταξύ 1964 και 1972. Ως ακαδημαϊκός με μεγάλη εμπειρία και πίστη στην αξία της μελέτης του λαϊκού πολιτισμού και ως ιδιαίτερα οργανωτικό άτομο, ο Σπυριδάκης δημιούργησε το Λαογραφικό Σπουδαστήριο και ένα αρχείο πρωτογενούς λαογραφικής ύλης, που συγκεντρώθηκε και κατατέθηκε από φοιτητές. Αυτό το αρχείο περιλαμβάνει ως σήμερα περίπου 4.000 χειρόγραφα (*συλλογές*) που περιέχουν λαογραφικό υλικό κυρίως από την Ελλάδα, την Κύπρο και την ελληνική διασπορά (Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, 2016: 556), καθιστώντας το έτσι το μεγαλύτερο πανεπιστημιακό λαογραφικό αρχείο στην Ελλάδα. Αξιοποιώντας την εμπειρία του ως ερευνητή και αργότερα Διευθυντή του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών (1944-1955 και 1955-1969 αντίστοιχα), ο Σπυριδάκης φρόντισε ώστε το πανεπιστημιακό λαογραφικό αρ-

2. Σχετικά με την ιστορία, τους στόχους και τις δραστηριότητες του Α.Μ.Α., βλ. Σπυριδάκης, 1974· Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, 1987, 2016· Chryssanthopoulou, 2018· και Αντζουλάτου-Ρετσίλα, 2018.

3. Για μια ολοκληρωμένη αναφορά στην προσωπικότητα και την επιστημονική συμβολή του Νικολάου Πολίτη, βλ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, Ποτηρόπουλος και Καμηλάκης, 2012.

χείο να περιλαμβάνει επίσης τις ακόλουθες κατηγορίες αντικειμένων, ως ξεχωριστά αρχεία: το αρχείο μικροφίλμ, το οποίο περιέχει περίπου 13.700 μικροφωτογραφίες κυρίως μαγικού και ιατρικού χαρακτήρα, που προέρχονται από κρητικά χειρόγραφα του 17ου-19ου αι· το μουσικό αρχείο, που περιέχει παλιές ηχογραφήσεις δημοτικών τραγουδιών και μουσικής σε μαγνητικές ταινίες, ηχογραφημένες από φοιτητές· το αρχείο νομικών εγγράφων, που περιέχει νομικά έγγραφα σχετιζόμενα με το εθνικό δίκαιο, όπως προικοσύμφωνα, διαθήκες, πωλητήρια, έγγραφα δανείων, μισθωτήρια κ.λπ· το αρχείο φωτογραφιών, που αποτελείται από φωτογραφίες οι οποίες περιλαμβάνονται επίσης στα χειρόγραφα των φοιτητών· και μία συλλογή μουσειακών αντικειμένων που ως σήμερα αριθμεί περίπου 1.100 αντικείμενα, τα οποία σχετίζονται με τον υλικό πολιτισμό, τη λαϊκή τέχνη και την κοινωνική και πνευματική ζωή, κυρίως δωρεές από φοιτητές ή και από άλλους δωρητές (Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, 2016: 567). Η Συλλογή Λαογραφίας έχει ψηφιοποιηθεί και είναι εν μέρει διαθέσιμη στους αναγνώστες μέσω του ψηφιακού αποθετηρίου του Πανεπιστημίου Αθηνών, της Περγάμου:

https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/browse.html?p.id=col_folklore.

Εικ. 1. Από τα αντικείμενα του Α.Μ.Α.: Γυάλινες πλάκες που ο Νικόλαος Πολίτης χρησιμοποίησε στις διαλέξεις Μυθολογίας του.

Το κυβερνητικό διάταγμα για τη δημιουργία «Λαογραφικού Σπουδαστηρίου μετά προσηρτημένης λαογραφικής συλλογής» στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών» δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως Α', 49,

14.04.1972. Ο Σπυριδάκης αποσύρθηκε λίγους μήνες αργότερα, αλλά το έργο του στο Σπουδαστήριο Λαογραφίας και τη Λαογραφική Συλλογή συνεχίστηκε από τη Μαρία Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, με τη βοήθεια άλλων καθηγητών, βιβλιοθηκονόμων, μεταπτυχιακών και διδακτορικών φοιτητών, υπό την επίβλεψη των Διευθυντών του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας και της Λαογραφικής Συλλογής, μέχρι την αποχώρησή της το 2007 - και έως σήμερα⁴. Η Μαρία Μηλίγκου-Μαρκαντώνη υπήρξε η καρδιά της Λαογραφικής Συλλογής και πολλές γενιές φοιτητών, τους οποίους δίδαξε και συμβούλεψε σε θέματα επιτόπιας έρευνας και σύνταξης των λαογραφικών χειρογράφων τους, τη θυμούνται με αγάπη.

Εικ. 2. Πορτραίτα του Γεωργίου Σπυριδάκη, ιδρυτή του Λαογραφικού Σπουδαστηρίου μετά προσηρητημένης Λαογραφικής Συλλογής (1972) και της βοηθού του και κύριας οργανώτριας της Συλλογής, Μαρίας Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, στο Α.Μ.Α.

Η Λαογραφική Συλλογή μεταφέρθηκε το 1987 στο νέο κτίριο της Φιλοσοφικής Σχολής, όπου και σήμερα στεγάζεται σε δύο χώρους στον έβδομο όροφο (κυψέλη 734). Το 2009 ξεκίνησε από τον Μηνά Αλ. Αλεξιάδη και τους λαογράφους

4. Για μια λεπτομερή αναφορά στα ονόματα και τη συμβολή διαφόρων μελετητών, φοιτητών και προσωπικού στην ανάπτυξη και διαχείριση της Λαογραφικής Συλλογής, βλ. Μηλίγκου-Μαρκαντώνη. 2016: 567-572.

συναδέλφους του, Μαριάνθη Καπλάνογλου, Γεώργιο Θανόπουλο και, αργότερα, Βασιλική Χρυσανθοπούλου, μια πρωτοβουλία να μετατραπεί η Λαογραφική Συλλογή σε αυτόνομο «Λαογραφικό Μουσείο και Αρχείο» στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Σε αυτή την πρωτοβουλία, ο Μηνάς Αλεξιάδης εμπνεύστηκε από την ύπαρξη παρόμοιων ερευνητικών θεσμών σε άλλα ελληνικά πανεπιστήμια, όπου διδάσκεται η λαογραφία, όπως στα Πανεπιστήμια Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων κ.λπ.⁵ Τον Ιούνιο του 2017 ιδρύθηκε επίσημα το Λ.Μ.Α.⁶ Προς το τέλος του 2018, όλα τα μεμονωμένα σπουδαστήρια, συμπεριλαμβανομένου και του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας, στο πλαίσιο του οποίου υφίστατο η Λαογραφική Συλλογή επί 43 χρόνια, μεταφέρθηκαν στην Κεντρική Βιβλιοθήκη της Φιλοσοφικής Σχολής. Μετά από συζήτηση, το Λ.Μ.Α. παρέμεινε στην αρχική του θέση, αλλά με πολύ περιορισμένους πόρους όσον αφορά στη χρηματοδότηση και το προσωπικό του.

Λαογραφική θεωρία και πρακτική στο Λαογραφικό Μουσείο και Αρχείο: Μια κριτική προσέγγιση

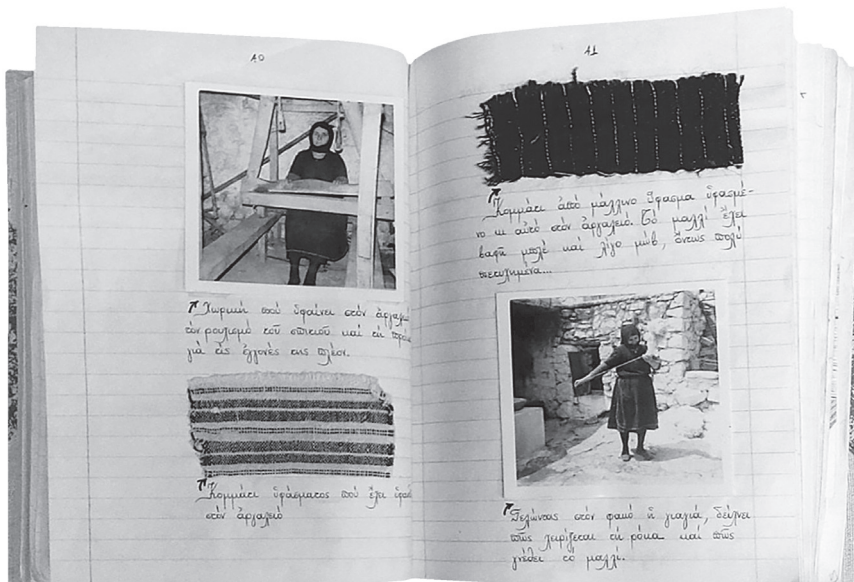
Όπως προαναφέρθηκε, η ίδρυση Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου ως απαραίτητης στρατηγικής και μηχανισμού για την διδασκαλία της λαογραφίας ήταν ευρέως διαδεδομένη στα ελληνικά πανεπιστήμια⁷. Με αυτόν τον διπλό χαρακτήρα, του μουσείου και του αρχείου, αυτός ο θεσμός υποδηλώνει την ισχυρή σύνδεση μεταξύ υλικών και άυλων εκφάνσεων του πολιτισμού, που αποτελούσε ανέκαθεν θεμελιώδη πεποίθηση στη διδακτική και ερευνητική πρακτική της

5. Βλ. Αντζουλάτου-Ρετσίλα, 2018: 57-59, όπου η συγγραφέας περιγράφει τον διαρκή και επίμονο διοικητικό αγώνα για την ίδρυση του Λ.Μ.Α.

6. «Ίδρυση Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου στο Τμήμα Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής και έγκριση του εσωτερικού κανονισμού λειτουργίας του», Φ.Ε.Κ. Β' 1923 / 02.06.2017. Τον Σεπτέμβριο του 2018, η Βασιλική Χρυσανθοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια Κοινωνικής Λαογραφίας, διορίστηκε ως η πρώτη Διευθύντρια του Λ.Μ.Α. για περίοδο τριών ετών («Εκλογή Διευθυντή του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου του Τμήματος Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής ΕΚΠΑ», Φ.Ε.Κ. 518 / 14.09.2018, τ. Υ.Ο.Δ.Δ.).

7. Βλ. Αντζουλάτου-Ρετσίλα, 2018: 57-58, για μια αναλυτική αναφορά σε δημοσιεύσεις για αυτά τα πανεπιστημιακά μουσεία και αρχεία. Για μια γενική παρουσίαση, βλ. Κορρέ-Ζωγράφου, 1997. Για τα Μουσεία και τα Αρχεία των Πανεπιστημίων Ιωαννίνων και Θεσσαλονίκης, βλ. Βρέλλη-Ζάχου, 2002· Μπάδα, 2003· Σκουτέρη-Διδασκάλου, 2007· Χατζητάκη-Κατωμένου, 2007. Για το Λαογραφικό Αρχείο του Εργαστηρίου Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, επισκεφθείτε τη διεύθυνση: <https://www.he.duth.gr/el/page/laografiko-arheio>. Βλ. επίσης και Βαρβούνης (με Τσάλα, Μπότση, Νουνανάκη, Ποτούρη), 2010.

λαογραφίας στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τον Πολίτη, ο στόχος της λαογραφίας ήταν να εξετάσει «τας κατά παράδοσιν δια λόγων, πράξεων ή ενεργειών εκδηλώσεις του ψυχικού και κοινωνικού βίου του λαού...» (Πολίτης, 1909: 4). Παρά το γεγονός ότι υπήρξε μια αρχική έμφαση στα «μνημεία του λόγου», δηλαδή σε προϊόντα προφορικής λογοτεχνίας, αρκετά νωρίς λαογράφοι όπως ο Γεώργιος Μέγας, ο Δημήτριος Λουκόπουλος και η Αγγελική Χατζημιχάλη, μεταξύ άλλων, έστρεψαν την προσοχή τους στη μελέτη του υλικού πολιτισμού (βλ. επιλεκτικά Μερακλής, 2000· Οικονόμου, 2014· Κράββα, 2018). Στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ειδικότερα, οι φοιτητές καθοδηγούνταν να εστιάζουν σε υλικές πτυχές και εκδηλώσεις παραδοσιακών πρακτικών: τους ζητείτο να σχεδιάζουν ή να φωτογραφίζουν αντικείμενα και δραστηριότητες και να συλλέγουν έγγραφα, όπως προικοσύμφωνα ή διαθήκες, καθώς και δείγματα ύφανσης, κεντήματος ή άλλων χειροτεχνιών, βοτάνων που χρησιμοποιούνται για ιατρικούς ή μαγικούς σκοπούς κ.λπ. (Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, 1987: 545).

Εικ. 3. Υλικές και άυλες πτυχές του πολιτισμού συνυπάρχουν σε χειρόγραφα του Α.Μ.Α. (χειρόγραφο της Παναγιώτας Βλάχου από την Αγία Τριάδα, Βοιωτία, 1975).

Πολλά πρώιμα χειρόγραφα περιλαμβάνουν τέτοια στοιχεία, έτσι ώστε μπορεί κανείς να τα θεωρήσει ως μουσειακά αντικείμενα καθεαυτά. Η Μηλίγκου-Μαρκαντώνη αναφέρει ότι από το 1967 ο Σπυριδάκης και η ίδια καθοδηγούσαν τους φοιτητές – ερευνητές στη μελέτη θεματικών όπως το φαγητό, τα έθιμα και οι τελετουργίες που σχετίζονται με αυτό (διατροφική εθιμολογία), αντλώντας έτσι πολύτιμες πληροφορίες για τους κοινωνικοοικονομικούς και τελετουργικούς παράγοντες που επηρέαζαν την παραγωγή και κατανάλωση τροφής σε διάφορα μέρη της Ελλάδας (Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, 2016: 560-561). Επιπλέον, μεγάλος αριθμός αντικείμενων που αποτελούν τη μουσειακή συλλογή του Λ.Μ.Α. έχουν δωρισθεί από φοιτητές, για να συνοδεύσουν τα χειρόγραφα που υπέβαλλαν. Για να χρησιμοποιήσω τη σύγχρονη ακαδημαϊκή ορολογία, η διδασκαλία της λαογραφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών τόνιζε εξ αρχής τόσο τις υλικές όσο και τις άυλες πτυχές της πολιτιστικής κληρονομιάς (intangible cultural heritage/ ICH, σύμφωνα με τη διεθνή ορολογία), που θεωρούνται ως αλληλένδετες στα αντικείμενα της Λαογραφικής Συλλογής /Λ.Μ.Α., γεγονός το οποίο ωθούσε τους φοιτητές να αντιλαμβάνονται τον παραδοσιακό πολιτισμό στην ολότητά του⁸.

Εικ. 4. Τα λαογραφικά χειρόγραφα εκτίθενται πλάι στα αντικείμενα στο Λ.Μ.Α.

8. Για το κείμενο της Σύμβασης της Unesco για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, επισκεφθείτε τη διεύθυνση <https://ich.unesco.org/en/convention>.

Το γεγονός ότι η διδασκαλία της λαογραφίας πάντα συνδεόταν με τη μέθοδο της επιτόπιας έρευνας είχε ως αποτέλεσμα την παραγωγή λαογραφικών χειρογράφων, που συνιστούν ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του τρόπου με τον οποίο εφαρμόστηκε αυτή η επιστήμη στα ελληνικά πανεπιστημιακά ιδρύματα. Από αυτή την άποψη, πρέπει να τονιστεί η σχέση της Λαογραφικής Συλλογής / Λ.Μ.Α. - μεταξύ άλλων πανεπιστημιακών μουσείων και αρχείων - και του Λαογραφικού Αρχείου / Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας (Κ.Ε.Ε.Λ.) της Ακαδημίας Αθηνών. Πολλοί από τους ερευνητές του τελευταίου επιστημονικού ιδρύματος έχουν υπηρετήσει σε ελληνικά πανεπιστήμια, διαδίδοντας έτσι τις θεωρητικές και μεθοδολογικές τους προσεγγίσεις αναφορικά με τη διδασκαλία και την έρευνα της λαογραφίας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Πράγματι, όλοι οι διευθυντές του Λαογραφικού Αρχείου / Κ.Ε.Ε.Λ. και πολλοί από τους ερευνητές του κατείχαν πανεπιστημιακές θέσεις. Τα Λαογραφικά Μουσεία και Αρχεία που ιδρύθηκαν στα Πανεπιστήμια Αθηνών, Θεσσαλονίκης και Ιωαννίνων, συνδέονται έτσι με το «μητρικό» Λαογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών, την οργάνωση και τον έντονο ερευνητικό προσανατολισμό του οποίου έχουν ενσωματώσει (Chryssanthopoulou, 2013: 113-116· Παπαχριστοφόρου, 2013: 772· Καραμανές, 2019)⁹.

Οι καθηγητές της Λαογραφίας είχαν ήδη εκπαιδευθεί ως ερευνητές και ως συντάκτες στο Λαογραφικό Αρχείο / Κ.Ε.Ε.Λ., έχοντας μάθει να ταξινομούν και να αρχειοθετούν λαογραφικά δεδομένα που περιέχονται σε «χειρόγραφα», σε συγκεκριμένες κατηγορίες, που τελικά συμπεριλήφθηκαν στα ερωτηματολόγια, τα οποία οι ίδιοι δημιούργησαν για να διευκολύνουν την επιτόπια έρευνα και την ταξινόμηση του εθνογραφικού και του προφορικού λαογραφικού υλικού. Εκπαίδευσαν τους φοιτητές τους να διεξάγουν έρευνα και να οργανώνουν τα δεδομένα στα χειρόγρατά τους εφαρμόζοντας τις ίδιες μεθόδους. Αυτό συνέβαινε σίγουρα με τη διδασκαλία της λαογραφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Πράγματι, τα χειρόγραφα που οι φοιτητές λαογραφίας ετοίμασαν και κατέθεσαν στο αρχείο ως το 2007, είναι γενικά εναρμονισμένα με τις *Οδηγίες προς Συλλογήν Λαογραφικής Ύλης* του Γεωργίου Σπυριδάκη (Σπυριδάκης, 1962). Αυτό

9. Τόσο ο Νικόλαος Πολίτης όσο και ο Γεώργιος Μέγας ανέθεσαν επιτόπια έρευνα σε φοιτητές στα μαθήματα λαογραφίας τους στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Βλ. Καραμανές, 2017, σχετικά με τις πρώτες ηχογραφήσεις γαμηλίων εθίμων από μαθητές του Πολίτη, με προέλευση από βλαχόφωνα χωριά. Βλ. επίσης Βαρβούνης και Κούζας, 2007, για το αρχείο 1.890 λαογραφικών χειρογράφων που κατέθεσαν οι φοιτητές του Μέγα, ως μέρος των μαθημάτων του στο Λαογραφικό Φροντιστήριο (1947-1962), και οι οποίες τελικά δημοσιεύθηκαν σε μορφή καταλόγου.

το εγχειρίδιο ήταν συνοπτικό και κάλυπτε όλο το φάσμα των θεματικών του λαϊκού πολιτισμού που θα μπορούσαν να καταγραφούν κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας.

Σε δύο πρόσφατες δημοσιεύσεις της, η Μαριλένα Παπαχριστοφόρου τόνισε την ανάγκη να προσεγγιστούν τα ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήθηκαν από τους λαογράφους κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας ως «μετα-εθνογραφική έρευνα» (Παπαχριστοφόρου, 2017: 102-103). Η ίδια προτείνει ότι πρέπει θεωρήσουμε ότι ενσωματώνουν τη θεωρία και τη μεθοδολογία της επιστήμης της λαογραφίας, όντας τα ίδια προϊόντα της μακροχρόνιας εμπειρίας των λαογράφων στις τεχνικές και τις δεξιότητες που απαιτούνται για την ενασχόληση με το αρχείο: επεξεργασία, ταξινόμηση, αρχειοθέτηση και τελικός έλεγχος του λαογραφικού υλικού (Παπαχριστοφόρου, 2013: 772). Οι ερευνητές που εργάστηκαν στο Λαογραφικό Αρχείο έκαναν μεν επιτόπια έρευνα, αλλά βασίστηκαν σε μια ήδη υπάρχουσα ταξινόμηση των λαογραφικών δεδομένων, έτσι ώστε η μεθοδολογία τους στην πραγματικότητα ήταν ισοδύναμη με μια «συστηματική διαχείριση της ύλης με όρους αρχείου». Η μεθοδολογία αυτή, στο πλαίσιο των ανθρωπιστικών σπουδών, ακολούθησε μάλλον μια ιστορική παρά μια συγχρονική προσέγγιση στη μελέτη των πολιτισμικών φαινομένων που κατέγραψαν οι λαογράφοι ερευνητές (Παπαχριστοφόρου, 2017: 114-115).

Ωστόσο, μια προσεκτική μελέτη αυτών των φοιτητικών χειρογράφων καθ' όλη τη διάρκεια ύπαρξης του αρχείου, φανερώνει μια δυναμική και όχι μια παθητική προσέγγιση στη μελέτη του λαϊκού πολιτισμού όσον αφορά στο περιεχόμενο και τη μεθοδολογία της επιτόπιας έρευνας, καθώς και την προετοιμασία του λαογραφικού χειρογράφου. Παρόλο που η «σωστική επιτόπια έρευνα» ήταν πάντα σημαντική για τους ακαδημαϊκούς λαογράφους (Chryssanthopoulou, 2013: 110), τόσο ο Σπυριδάκης όσο και η Μηλίγκου-Μαρκαντώνη τόνιζαν στους φοιτητές τους την ανάγκη να ασκούνται «κατ' αρχήν εις παρατήρησιν λαϊκών πολιτιστικών εκδηλώσεων εις την ζώσαν παράδοσιν» (Σπυριδάκης, 1974: 8) και να «καταγράφουν εκτός από τα παλιά, και τα νέα πολιτισμικά στοιχεία που εμφανίζονται σε μια περιοχή. Έτσι, δημιουργούνται τα θεμέλια για τη συλλογή πρωτογενούς “αστικού” λαογραφικού υλικού, προσαρμοσμένου γενικά στις ανάγκες των αγροτικών και ποιμενικών κοινοτήτων. Γενικά, αυτά τα νέα στοιχεία, είτε αυθεντικά είτε μετασχηματισμένα, συνυπάρχουν αρμονικά με τα παλαιότερα, καθώς “η αστική λειτουργία είναι πλέον γεγονός”» (Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, 2016: 558-559).

Παρόλο που η Μηλίγκου-Μαρκαντώνη ισχυρίζεται ότι το πρωτογενές λαογραφικό υλικό που κατέγραψαν οι φοιτητές αναφέρεται κυρίως στο παρελθόν, και μάλιστα στην περίοδο πριν από το 1940, όπως περιγράφεται μέσα από τις

αναμνήσεις των πληροφορητών, ωστόσο θεωρήθηκε ότι οι έκδηλες κοινωνικο-οικονομικές και πολιτισμικές αλλαγές που επέφερε η αστικοποίηση, η βιομηχανοποίηση και η διάδοση της τεχνολογίας, έπρεπε να καταγράφονται από τους φοιτητές - ερευνητές.

Αν και οι φοιτητές ακολούθησαν γενικά τις κατηγοριοποιήσεις του ερωτηματολογίου του Σπυριδάκη για να ταξινομήσουν τα δεδομένα της επιτόπιας έρευνας και να συντάξουν τα χειρόγρατά τους, υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι είχαν τη δυνατότητα να συμπεριλάβουν και πρόσθετες πληροφορίες που θεωρούσαν ότι ενισχύουν τα έργα τους. Η Μηλίγκου-Μαρκαντώνη περιγράφει εκτενώς πώς η πρωτοβουλία που άρθηκε από μία φοιτήτρια το 1968, να συμπεριλάβει εκτεταμένες βιογραφικές αφηγήσεις των πληροφορητών της στο χειρόγραφό της, θεωρήθηκε ως καλή πρακτική και υιοθετήθηκε από τους καθηγητές της. Έως τότε, οι φοιτητές περιλάμβαναν λιτά και ευσύνοπτα βιογραφικά σημειώματα των πληροφορητών τους. Η Μηλίγκου-Μαρκαντώνη παραθέτει την άποψη της εν λόγω φοιτήτριας, Πηνελόπης Ψάνη, για τη συμπερίληψη τέτοιων βιογραφικών αφηγήσεων στο δικό της κείμενο:

«Έβαλα λοιπόν τους πληροφοριοδότες μου να μου περιγράψουν λεπτομερώς τον βίον τους, για να φανή ζωγραφισμένος μ' όλην την λεπτομέρειαν, ώστε μέσ' απ' αυτόν να διακρίνη ο αναγνώστης τους κόπους, τα βάσανα, τις αγωνίες, τις πίκρες, την απλότητα, την πίστιν και την εμμονήν εις τα «νόμιμα». Είναι τρόπον τινά αυτοβιογραφίες, αλλά και συνέχεια της συλλογής του λαογραφικού υλικού. Διότι κατά τούτο δεν υστερεί αξίας κατά τη γνώμην μου» (Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, 2016: 562).

Η καθηγήτρια σχολιάζει ότι τέτοιες βιογραφίες ενσωματώνουν

«κοινωνικο-ιστορικά και εθνο-πολιτισμικά στοιχεία, τα οποία είναι δύσκολο να ενταχθούν σε επιμέρους λαογραφικά θέματα. Οι βιογραφίες αποτελούν ένα ερμηνευτικό πλαισιωτικό διαφωτιστικό συμπλήρωμα του υλικού και παράλληλα πολύτιμο τυπικό δείγμα, θα έλεγε κανείς, εκφράσεως του ομαδικού-συλλογικού πνεύματος του λαού από τον μεμονωμένο φορέα, που εκφράζεται πάντα ως “εμείς” ή “εκείνοι” και όχι ως “εγώ” ή “αυτός”» (ό.π.: 563).

Στο Παράρτημα του άρθρου της, η Μηλίγκου-Μαρκαντώνη παραθέτει τρεις τέτοιες αυτοβιογραφικές αφηγήσεις, τις οποίες κατέγραψε η Ψάνη στο γλωσσικό ιδίωμα των πληροφορητών της, που ήταν κάτοικοι του Πολιχνίτου της Λέσβου (ό.π.: 578-584). Σε αυτό το παράδειγμα μπορεί κανείς να διακρίνει τον σεβασμό για το έργο των φοιτητών ως ερευνητών πεδίου, αφού οι ερευνητικές τους ιδέες υιοθετήθηκαν με δημοκρατικό τρόπο ως καλή εθνογραφική/λαογραφική πρακτική από τους καθηγητές τους, επιτρέποντάς τους έτσι να συμβάλουν ενεργά στην ανάπτυξη του Λαογραφικού Αρχείου θεωρητικά και μεθοδολογικά.

Ευδιάκριτες είναι επίσης, οι πρώτες προσπάθειες για πιο συνεργατικές, ερμηνευτικές και αναστοχαστικές ερευνητικές αφηγήσεις, που έχουν γίνει κοινός τόπος πλέον στην επιτόπια έρευνα των φοιτητών κατά την τελευταία δεκαετία, όπως επιχειρώ να δείξω στη συνέχεια.

Σύγχρονες τάσεις και πρακτικές στην επιτόπια έρευνα των φοιτητών:

Τα «νέα χειρόγραφα» του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου

Τα λαογραφικά «χειρόγραφα» που έχουν υποβάλει οι φοιτητές στη συλλογή του Λ.Μ.Α. κατά την τελευταία δεκαετία διαφοροποιούνται ουσιαστικά από αυτά που αποτελούσαν τη συλλογή μέχρι το 2007 και περιγράφονται παραπάνω. Πράγματι, υπάρχουν σημαντικές διαφορές ως προς τα θέματα και τη μεθοδολογία της έρευνας, αλλά και ως προς τη δομή και την εμφάνιση των «νέων χειρογράφων» της συλλογής του Λ.Μ.Α. Αυτές οι αλλαγές αντικατοπτρίζουν το νέο κοινωνικοοικονομικό και πολιτισμικό τοπίο της ελληνικής κοινωνίας, η οποία έχει εμπεδωθεί στις δομές της τεχνολογίας, της αστικοποίησης και της παγκοσμιοποίησης, ενώ συγχρόνως υφίσταται τις επιπτώσεις μιας μακράς και σοβαρής οικονομικής ύφεσης. Η ύφεση αυτή επηρέασε αρνητικά τα πανεπιστήμια, με πολύ περιορισμένους προϋπολογισμούς και ανεπαρκές ανθρώπινο δυναμικό, αυξάνοντας έτσι σημαντικά τη διδακτική και διοικητική επιβάρυνση του ακαδημαϊκού προσωπικού. Συγχρόνως οι φοιτητές υποφέρουν από αίσθηση ανασφάλειας σχετικά με τον μελλοντικό βιοπορισμό τους, ενώ συχνά προσπαθούν να ανταποκριθούν δουλεύοντας και σπουδάζοντας ταυτόχρονα, γεγονός που επηρεάζει τον χρόνο που έχουν στη διάθεσή τους για έρευνα. Καθώς η επιτόπια έρευνα απαιτεί χρόνο και χρήμα, είναι δυσκολότερο για τους φοιτητές σήμερα να αφιερώσουν αρκετό χρόνο σε αυτήν, ιδιαίτερα εάν βρίσκονται μακριά από το σπίτι τους για έρευνα. Ως αποτέλεσμα, η επιτόπια έρευνά τους, με ορισμένες εξαιρέσεις, είναι γενικά μικρότερης κλίμακας από ό, τι στο παρελθόν.

Υπάρχουν μόνο λίγα μαθήματα λαογραφίας που προσφέρονται στο Τμήμα Φιλολογίας, αν και είναι δημοφιλή και στους μαθητές άλλων τμημάτων, όπως στα Τμήματα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Ψυχολογίας, Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Μουσικών Σπουδών, Ρωσικής Γλώσσας και Φιλολογίας και Σλαβικών Σπουδών κ.λπ. Ο ακρογωνιαίος λίθος των μαθημάτων μας, ωστόσο, είναι η «Εισαγωγή στη Λαογραφία», που διδάσκεται στους προπτυχιακούς φοιτητές του πρώτου εξαμήνου της Φιλολογίας ως υποχρεωτικό μάθημα. Αυτοί οι νεαροί φοιτητές ηλικίας 18 ετών εκπαιδεύονται ως ερευνητές-λαογράφοι και από αυτούς κυρίως προέρχεται ο μεγαλύτερος όγκος του λαογραφικού υλικού του Αρχείου. Εμείς, ως καθηγητές, τους παρουσιάζουμε σε ειδικά σεμινάρια τις κατηγορίες του λαογραφικού υλικού και

τις μεθόδους που πρέπει να ακολουθήσουν για την καταγραφή του. Συζητάμε μαζί τους και συναποφασίζουμε τα θέματα που επιθυμούν να διερευνήσουν, τα οποία συνήθως συνδέονται με το προσωπικό και οικογενειακό τους υπόβαθρο, ενώ στη συνέχεια τους συμβουλευόμαστε καθ' όλη την προετοιμασία των εργασιών τους. Σε αυτό το έργο οι καθηγητές συχνά βοηθούνται από μεταπτυχιακούς και διδακτορικούς φοιτητές, δουλεύοντας έτσι σε ένα περιβάλλον μαθητείας, γεγονός το οποίο δημιουργεί αίσθηση και ταυτότητα ομαδικότητας μεταξύ κα-

Καφενείο των Μουσικών, Σατωβριάνδου 29 (Προσωπικό αρχείο Δημήτρας Φιλίππου)

Σε δεύτερο επίπεδο, μετά την πρώτη αυτή γνωριμία, ίσως και δυο κουβέντες που μπορεί να ακούσει κανείς από τους παλιούς της περιοχής, γεννιέται η περιέργεια και το ενδιαφέρον για το δρόμο αυτό που φαίνεται πως κρύβει πολλά περισσότερα από όσα θα φανταζόταν κανείς αρχικά. Είναι ένας δρόμος, αναμφίβολα, πολυδιάστατος και πολυεπίπεδος. Ο χαρακτήρας του διαμορφώνεται από επαγγελματίες, τουρίστες, επισκέπτες, κτίρια, ενδιαφέροντα και συνήθειες άκρως διαφορετικές μεταξύ τους. Βαδίζοντας σε αυτόν είναι βέβαιο πως θα συναντήσει κανείς έναν μετανάστη που κινείται προς το σπίτι ή τη δουλειά του, ίσως ένα ναρκομανή που συχνάζει εκεί, έναν ηθοποιό που μόλις τελείωσε την πρόβα του στο θέατρο, έναν μουσικό που κατευθύνεται στο στέκι του, έναν ηλικιωμένο που παίζει τάβλι σε παραδοσιακό καφενείο, αλλά και έναν Αθηναίο που αγαπώντας τις παλαιές αθηναϊκές συνήθειες κατέβηκε στο κέντρο της πόλης για να αγοράσει την εφημερίδα του από τον πλανόδιο εφημεριδοπώλη.

Σημείο αναφοράς του δρόμου εδώ και αρκετά χρόνια, όπως δηλώνουν οι κάτοικοι και οι επαγγελματίες του, αποτελεί το πασίγνωστο και προσφιλές –στους φίλους της Ομόνοιας– σουβλατζίδικο του «Λευτέρη του Πολίτη», το οποίο βρίσκεται εκεί περισσότερο από 60 χρόνια, με σταθερή πελατεία. Προσελκύει τόσο απλό κόσμο που σταματά ώστε να κάνει ένα διάλειμμα από τη δουλειά του, όσο και καλλιτέχνες που φεύγοντας από τις πρόβες ή τις παραστάσεις τους κουρασμένοι και εξουθενωμένοι κάνουν μία στάση «ανεφοδιασμού» σε ένα από τα καλύτερα σουβλατζίδικα του κέντρου της πόλης, όπως παραδέχονται οι ίδιοι. Ενδιαφέρουσα και ιδιαίτερα περιγραφική είναι και η αναφορά του δημοσιογράφου Μιχάλη

Εικ. 5. Νέα θέματα επιτόπιων ερευνών στον αστικό χώρο: Μια σελίδα από την εργασία λαογραφίας της Δημήτρας Φιλίππου, «Οδός Chateaubriand: Η πολυκύμαντη ζωή ενός καλλιτεχνικού δρόμου» (2013).

θηγητών και φοιτητών. Με τη σειρά τους, οι προπτυχιακοί φοιτητές που υποβάλλουν καλές λαογραφικές συλλογές, τις παρουσιάζουν αργότερα στα μέλη μιας νεότερης φουρνιάς φοιτητών και τους μιλούν για τις προκλήσεις και τα οφέλη αυτής της έρευνας.

Όσον αφορά στην επιλογή θεμάτων, οι σημερινές εργασίες επιτόπιας έρευνας που κατατίθενται στο Λ.Μ.Α. καταπιάνονται τόσο με τις αγροτικές όσο και, ολοένα και περισσότερο, με τις αστικές κοινότητες. Η έρευνα σε αστικές περιοχές είχε ήδη ξεκινήσει, αλλά φαίνεται ότι έχει ενταθεί την τελευταία δεκαετία. Αυτό το φαινόμενο συνδέεται τόσο με πρακτικούς όσο και με ακαδημαϊκούς παράγοντες. Εκτός από τους οικονομικούς περιορισμούς στην δυνατότητα των σπουδαστών να ζουν μακριά από το σπίτι τους, που αναφέρθηκαν παραπάνω, υπάρχει επίσης και ο εντονότερος προσανατολισμός της λαογραφίας προς τη μελέτη της καθημερινής ζωής και των πολιτισμικών φαινομένων σε αστικές περιοχές τις τελευταίες τρεις δεκαετίες¹⁰. Αυτή η μετατόπιση της έμφασης είναι φανερή στα μαθήματα λαογραφίας που προσφέρονται στους φοιτητές μας, όπως είναι, για παράδειγμα, η «Νεωτερική Λαογραφία» και η «Κοινωνική Λαογραφία». Σε όλα τα μαθήματα λαογραφίας, γενικά, εκτός από την «Εισαγωγή στην Λαογραφία», οι φοιτητές ασχολούνται με νέα ή παλαιά πεδία, που προσεγγίζονται όμως με καινοτόμους τρόπους. Έτσι, ενώ παρακολουθούν ένα μάθημα σχετικό με την «Ιστορία και Λαογραφία των Παραμυθιών» ή τη «Φιλολογική Λαογραφία», οι φοιτητές μαθαίνουν για τη σημασία της προφορικής επικοινωνίας στα σημερινά κοινωνικά και ψηφιακά μέσα, ερευνούν τους αστικούς θρύλους, το κουτσομπολιό και τις ψεύτικες ειδήσεις, και δοκιμάζουν την εμπειρία σύγχρονων αφηγήσεων από σύγχρονους αφηγητές (νεοαφηγητές), που πραγματοποιούνται συχνά στον χώρο του Λ.Μ.Α. Οι φοιτητές επιθυμούν να διεξαγάγουν έρευνα σε θέματα που αναδύονται στην καθημερινή τους ζωή, στα οποία θα ήθελαν να εμβαθύνουν περισσότερο και τα οποία επιθυμούν να μοιραστούν με άλλους. Έτσι, πολλά «νέα χειρόγραφα» διερευνούν φαινόμενα όπως οι δραστηριότητες πολιτιστικών και τοπικών συλλόγων και ομάδων σε αστικές περιοχές, τα μουσεία, τα φεστιβάλ, οι αθλητικές ομάδες και οι ομάδες οπαδών, όπως και η εκκλησιαστική και εννοιακή ζωή, μεταξύ άλλων. Ταυτόχρονα, μεγάλο ενδιαφέρον για την «ανακάλυψη των ριζών» τους εκφράζεται από πολλούς φοιτητές που αποφασίζουν να διεξαγάγουν επιτόπια έρευνα στα χωριά από τα οποία κατάγονταν οι πρόγονοί τους. Ακολουθώντας το ίδιο μονοπάτι που ακολούθησαν

10. Για μια κριτική ανάλυση των ερευνητικών προσανατολισμών στις ελληνικές λαογραφικές σπουδές κατά την περίοδο μετά τη δεκαετία του 1980, βλ. Chryssanthopoulou, 2014: 115-128.

οι προηγούμενες γενιές φοιτητών και χρησιμοποιώντας την ευκαιρία που τους δίνει η λαογραφία προβληματίζονται σχετικά με την προέλευσή τους και τις τοπικές τους ταυτότητες. Πράγματι, το ενδιαφέρον για τη μελέτη των τοπικών πολιτισμών είναι ένα άλλο αγαπημένο θέμα επιτόπιας έρευνας που επιλέγουν οι φοιτητές, κι αυτό αναδεικνύει τη σημασία του τοπικού σε έναν κόσμο που κυριαρχείται από τις δομές και τους τρόπους της παγκοσμιοποίησης.

Ως θέματα για έρευνα, κοινωνικά ζητήματα, όπως η έρευνα σε κοινότητες ατόμων που υποβάλλονται σε αποτοξίνωση από εθισμούς, σε ομάδες ηλικιωμένων, ή σε ομάδες συμφοιτητών, είναι επίσης δημοφιλή στους σημερινούς φοιτητές.

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΙΤΛΟΣ: «ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ ΣΕ ΜΙΑ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΚΕΘΕΑ»
ΟΝΟΜΑ: ΜΑΡΙΑ ΦΟΡΑΚΗ
Α.Μ.: 1560200700531
ΤΜΗΜΑ: ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΟΝΟΜΑ ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑΣ: ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ
ΜΑΘΗΜΑ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ
ΕΞΑΜΗΝΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ: Α'

Εικ. 6. Νέα θέματα επιτόπιων ερευνών με κοινωνικό προσανατολισμό: Η σελίδα τίτλου της ερευνητικής εργασίας της Μαρίας Φοράκη με θέμα «Λαϊκός πολιτισμός και κοινωνική ζωή σε μια κοινότητα του ΚΕΘΕΑ» (2013).

Τέτοιες επιλογές θεμάτων έρευνας μαρτυρούν ότι η λαογραφία υπάγεται και στις κοινωνικές, εκτός από τις ανθρωπιστικές επιστήμες και καλλιεργεί την κοινωνική και την πολιτισμική συνειδητότητα, την ενσυναίσθηση και την κριτική

σκέψη στους φοιτητές (Chryssanthopoulou, 2013: 100). Τα πιο δημοφιλή θέματα έρευνας στους φοιτητές περιλαμβάνουν την καταγραφή αφηγήσεων ζωής ή αφηγήσεων προσωπικής, επαγγελματικής ή τραυματικής εμπειρίας. Οι φοιτητές θεωρούν την καταγραφή αφηγήσεων ως ευκολότερα διαχειρίσιμη, καθώς απαιτεί λιγότερο χρόνο από ό,τι η επιτόπια έρευνα. Οι συγγενείς ή οι οικογενειακοί φίλοι και οι γνωστοί τους συχνά αποτελούν υποψηφίους συνεντευξιαζόμενους. Οι καθηγητές εξηγούν τις απαιτήσεις για τον επιτυχή σχεδιασμό και τη διεξαγωγή μιας συνέντευξης και συμβουλεύουν τους φοιτητές πρώτα να καλλιεργήσουν ένα οικείο κλίμα με τον ερωτώμενο, να τοποθετήσουν τη συνέντευξη στο ιστορικό της πλαίσιο καθορίζοντας τον χρόνο και τον τόπο που συνέβη, και να επιδείξουν μεγάλη προσοχή στο κομμάτι της ηθικής δεοντολογίας – του σεβασμού προς τους ερωτώμενους, ιδίως όσον αφορά προσωπικά και ευαίσθητα δεδομένα που δεν πρέπει να αποκαλύπτονται. Οι καθηγητές φροντίζουν να καλλιεργούν στους φοιτητές τους την ιδέα της λαογραφικής εργασίας ως αποτέλεσμα συνεργασίας, δίκαιης και δημοκρατικής ανταλλαγής μεταξύ ερευνητή και ερευνητικών υποκειμένων (Χρυσανθοπούλου, 2017: 32-36).

Πολλές από τις αφηγήσεις που συγκεντρώνουν οι φοιτητές μπορούν να ταξινομηθούν ως προφορική ιστορία, ειδικά εκείνες που φωτίζουν τις εμπειρίες ανθρώπων που βίωσαν τραυματικά γεγονότα ή έζησαν σε δύσκολες περιόδους. Ωστόσο, οι καθηγητές επιμένουν ότι η λαογραφική έρευνα ενδιαφέρεται γενικά για την καθημερινή ζωή και τις εμπειρίες των ανθρώπων και ότι τα θέματά της μπορούν να αντληθούν από το κοινωνικό περιβάλλον των φοιτητών. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις αυτοβιογραφικές αφηγήσεις σε συνδυασμό με την έμφαση στη δράση των υποκειμένων και στον αναστοχασμό στη λαογραφική έρευνα οδήγησε στη δημιουργία ενός εξειδικευμένου Αρχείου αυτοβιογραφιών και αφηγήσεων ζωής λαϊκών ποιητών, οργανοπαικτών, χορευτών και τραγουδιστών, που ιδρύθηκε πρόσφατα ως μέρος του Λ.Μ.Α. Αυτό το αρχείο, το οποίο περιλαμβάνει περίπου πενήντα αφηγήσεις ζωής από τέτοιους λαϊκούς καλλιτέχνες, ξεκίνησε το 2010 από τον Γεώργιο Θανόπουλο, τέως Επίκουρο Καθηγητή Λαογραφίας, ο οποίος ανέθεσε το έργο της συγκεκριμένης έρευνας στους μεταπτυχιακούς φοιτητές του, δίνοντας έτσι την ευκαιρία αφενός στους ερασιτέχνες λαϊκούς καλλιτέχνες να μιλήσουν για τον εαυτό τους και αφετέρου στους φοιτητές να κατανοήσουν τη διαδικασία της δημιουργίας στη λαϊκή τέχνη.

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης επιτόπιας έρευνας αφορά στην πολιτισμική ποικιλία των ατόμων και των ομάδων ανθρώπων που αποτελούν τα υποκείμενα αυτής της έρευνας. Από την ίδρυσή της, η Λαογραφική Συλλογή διαθέτει ένα ευρύ φάσμα χειρογράφων όσον αφορά στη γλώσσα και τα εθνοπολιτισμικά χαρακτηριστικά των ομάδων που ερευνηθήκαν: ανάμεσα

στα χειρόγραφα πριν από το 2007 συναντάμε λαογραφικά στοιχεία από διάφορες εθνοπολιτισμικές ομάδες, όπως οι πρόσφυγες και οι απόγονοί τους από τη Μικρά Ασία, οι Τσιγγάνοι, οι Ελληνοκύπριοι, αλλά και πληροφορητές από άλλα μέρη του κόσμου, όπως η Γερμανία, η Ιαπωνία, η Γαλλία, η Κένυα, η Αίγυπτος, το Ζαΐρ, η Αιθιοπία, η Ρωσία και η Ρουμανία. Σήμερα, η μεγάλης κλίμακας μετανάστευση στην Ελλάδα, η εισροή μεγάλου αριθμού προσφύγων, η ενίσχυση των διεθνικών σχέσεων μεταξύ γηγενών Ελλήνων και Ελλήνων της διασποράς και ο γενικός αντίκτυπος της παγκοσμιοποίησης και της ανθρώπινης κινητικότητας, έχουν οδηγήσει σε μεγάλες αλλαγές στη δημογραφική και κοινωνικοπολιτισμική σύνθεση του εγχώριου πληθυσμού. Ο πολυεθνικός και πολυπολιτισμικός χαρακτήρας της σημερινής ελληνικής κοινωνίας μας παροτρύνει να επανεξετάσουμε την ίδια την έννοια του «λαού» της λαογραφίας, η οποία ανταποκρίνεται στον προσδιορισμό της από τον Μιχάλη Μερακλή ως «πολυταξική και πολυστρωματική» ομάδα ανθρώπων (Μερακλής, 2011: 13). Οι σημερινοί φοιτητές έχουν γαλουχηθεί σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα και είναι εξοικειωμένοι με το πλήθος και την πολλαπλότητα των ταυτοτήτων των ανθρώπων: τοπικές, εθνοτικές, εθνικές, παγκόσμιες, τις οποίες πολλοί φοιτητές αποφασίζουν να διερευνήσουν περαιτέρω μέσω διεξαγωγής επιτόπιων ερευνών ή συνεντεύξεων με διαφορετικές εθνοτικά κοινότητες και άτομα. Το 2011 δημιουργήθηκε από την Βασιλική Χρυσανθοπούλου ένα εξειδικευμένο Αρχείο αυτοβιογραφιών και αφηγήσεων ζωής μεταναστών, προσφύγων και Ελλήνων της διασποράς. Περιέχει περίπου εκατό αφηγήσεις ζωής που έχουν καταγραφεί από μεταπτυχιακούς και προπτυχιακούς φοιτητές - απόδειξη των αλλαγών που έχουν συντελεστεί τόσο στο αντικείμενο της λαογραφίας όσο και της ίδιας της ελληνικής κοινωνίας (βλ. επίσης Χρυσανθοπούλου, 2013).

Όσον αφορά στις μεθόδους καταγραφής των λαογραφικών δεδομένων από τους φοιτητές για τη δημιουργία των χειρογράφων τους, αυτές έχουν αλλάξει σημαντικά. Όταν διεξάγουν επιτόπια έρευνα, οι φοιτητές χρησιμοποιούν τους τρεις λαογραφικούς οδηγούς / ερωτηματολόγια: του Γ. Σπυριδάκη, που καλύπτει όλες τις παραδοσιακές λαογραφικές κατηγορίες (1962), του Γ. Μέγα (1975, με εκτενέστερη αναφορά στην κοινωνική ζωή, τις τελετουργίες διάβασης, τις πίστες και τις τελετές, και την κοσμολογία, γενικά), και των Στ. Ημέλλου και Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη (1983, για τον υλικό πολιτισμό ειδικότερα). Σε σεμινάρια, στα οποία η παρακολούθηση είναι υποχρεωτική ως προετοιμασία για επιτόπια έρευνα, οι φοιτητές ενημερώνονται για τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να αξιοποιήσουν αυτά τα ερωτηματολόγια, προκειμένου να αποκτήσουν μια γενική επισκόπηση ορισμένων πεδίων της λαογραφίας, αντί να τα χρησιμοποιούν με τρόπο δεσμευτικό και περιοριστικό. Εάν αποφασίσουν να

πραγματοποιήσουν βιογραφικές συνεντεύξεις, συνιστάται να συμβουλευθούν εξειδικευμένη βιβλιογραφία και ερωτηματολόγια (όπως, για παράδειγμα, Κακάμπουρα, 2008· Abrams, 2014). Οι διεπιστημονικές προσεγγίσεις που υιοθετούνται κατά τη διδασκαλία της λαογραφίας, χρησιμοποιούνται επίσης για την παροχή συμβουλών στους φοιτητές σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής της επιτόπιας έρευνας.

Η λογική πίσω από την κατάρτιση παλαιότερων λαογραφικών χειρογράφων ήταν η παροχή «ακατέργαστων» λαογραφικών δεδομένων, που καταγράφηκαν προσεκτικά στο γλωσσικό ιδίωμα των πληροφορητών και τοποθετήθηκαν στο ιστορικό τους πλαίσιο, έτσι ώστε οι πληροφορίες να είναι χρήσιμες για την έρευνα. Γι' αυτό τον λόγο η παρουσία και η φωνή των φοιτητών – συντακτών των χειρογράφων αυτών δεν ήταν ιδιαίτερα έντονη. Ενδεχομένως, θα μπορούσαν να διακριθούν σε ορισμένους διαλόγους ή στις αφηγήσεις ζωής ορισμένων πληροφορητών, οι οποίοι απευθύνθηκαν στους φοιτητές, ως ακροατήριο, στο πλαίσιο της συνέντευξης. Τα πράγματα έχουν αλλάξει δραστικά στα χειρόγραφα των τελευταίων δέκα ετών, σε σημείο που οι νέες μορφές τους αποτελούν πρόκληση για το αρχείο. Κατ' αρχάς, το ερωτηματολόγιο του Σπυριδάκη ακολουθείται πολύ λιγότερο απ' ό,τι πριν. Οι φοιτητές τείνουν να ταξινομήσουν το υλικό που καταγράφουν διαμορφώνοντας, σε συνεργασία με τους διδάσκοντες, τις κατηγοριοποιήσεις του υλικού τους, οι οποίες συνήθως τροποποιούν τις κατηγορίες των ερωτηματολογίων - ανάλογα πάντα με το θέμα της έρευνας. Επιπλέον, κρατούν ερευνητικά και αναστοχαστικά ημερολόγια, στα οποία αναφέρουν τη διαδικασία της επιτόπιας έρευνας, καθώς και τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους που γεννιούνται από αυτήν. Η εργασία ξεκινά πάντα με μια εισαγωγή που αναφέρει τα κίνητρα, τους στόχους και την ακολουθούμενη μεθοδολογία, η οποία μπορεί να είναι ένας συνδυασμός διαφόρων μεθόδων που χρησιμοποιούν οι φοιτητές για τη συλλογή των δεδομένων τους: από επιτόπια έρευνα και συνεντεύξεις, συμπεριλαμβανομένων και των διαδικτυακών συνεντεύξεων, π.χ. μέσω Skype, μέχρι ερωτηματολόγια που διανέμονται σε άτομα είτε δια ζώσης είτε μέσω του διαδικτύου. Το τελευταίο είναι ενσωματωμένο στη ζωή των σημερινών φοιτητών, επομένως μπορούν να το χρησιμοποιούν και να συμπεριλαμβάνουν κάποιες πληροφορίες από διαδικτυακές πηγές στις εργασίες τους, υπό την προϋπόθεση ότι αυτό αναφέρεται με σαφήνεια στη μεθοδολογία των εργασιών τους και ότι διαχωρίζονται από τα πρωτογενή δεδομένα - εκτός εάν ανήκουν σε υλικό συνέντευξης¹¹.

11. Σχετικά με τη χρήση ψηφιακών εθνογραφικών και σχετικών με την προφορική ιστο-

Φυσικά, τα νέα «χειρόγραφα» δεν είναι πλέον χειρόγραφα. Είναι δακτυλογραφημένα, δεμένα και συνοδεύονται από USBs ή CDs, τα οποία περιέχουν το κείμενο σε ψηφιακή μορφή μαζί με αρχεία ήχου και βίντεο πρωτογενούς υλικού. Συνιστάται στους φοιτητές να διατηρούν το λαογραφικό υλικό (περιγραφές δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων, συνεντεύξεις και αφηγήσεις που συλλέγονται στο πεδίο) σε ξεχωριστή ενότητα, χωρίς καμία παρέμβαση στα καταγεγραμμένα δεδομένα, καθώς το πιο «προσωπικό», κριτικό, ερμηνευτικό και ανταστοχαστικό υλικό εμπεριέχεται πλέον σε διαφορετικά μέρη των συλλογών τους. Αυτά τα νέα «χειρόγραφα», επομένως, διατηρούν την παραδοσιακή προσέγγιση της «σωστικής εθνογραφίας» (“salvage ethnography”) για το αρχείο, αλλά με διαφορετική έννοια: οι φοιτητές καταγράφουν ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών και πολιτισμικών φαινομένων, που παρουσιάζουν τη σύγχρονη καθημερινή ζωή, καθώς και αναμνήσεις και εμπειρίες του παρελθόντος των πληροφορητών. Τόσο τα σύγχρονα όσο και τα παλαιότερα λαογραφικά δεδομένα είναι πολύτιμα για τους ίδιους τους ερευνητές, για την επιστήμη και για το αρχείο. Τα νέα «χειρόγραφα» μπορούν επίσης να λειτουργούν ως τόποι μνήμης (*lieux de mémoire*) για διάφορες κοινότητες και άτομα, όπως μετανάστες ή πρόσφυγες, με τρόπο παρόμοιο με τα χειρόγραφα που παρήγαγαν οι Κύπριοι φοιτητές πριν από την εισβολή του 1974. Η Μηλίγκου-Μαρκαντώνη αναφέρει την περίπτωση των Ελληνοκυπρίων φοιτητών με καταγωγή από τη Βόρεια Κύπρο που προσέρχονταν στο Σπουδαστήριο Λαογραφίας με μέλη των οικογενειών τους για να διαβάσουν τα χειρόγραφα και να ξαναδούν φωτογραφίες από τα χωριά, τα σπίτια και τους ανθρώπους τους, που χάθηκαν μετά την εισβολή της Τουρκίας στο νησί (Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, 2016: 557).

Νέες προκλήσεις, προσανατολισμοί και προοπτικές για το Λαογραφικό Μουσείο και Αρχείο στον ακαδημαϊκό και στον δημόσιο χώρο

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το Λ.Μ.Α. συνιστά πολύτιμη υποδομή για τη λαογραφία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Είναι ένα αποθετήριο εθνογραφικών/ λαογραφικών πληροφοριών κυρίως για τον ελληνόφωνο κόσμο που φθάνει χρονικά ως τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Αποτελεί πολύτιμο πόρο για την ακαδημαϊκή έρευνα και την εκπαίδευση της κοινότητας (δεχόμαστε επισκέψεις από σχολεία και διοργανώνουμε σεμινάρια και εκθέσεις για το πανεπιστημιακό και το ευρύ κοινό).

ρία πληροφοριών από την ψηφιακή λαογραφία και για το διαδίκτυο ως «τρίτο χώρο» στην κατασκευή της ταυτότητας, βλ. Χρυσανθοπούλου, 2017: 103-114.

Το Λ.Μ.Α. λειτουργεί ως Εργαστήριο εθνογραφίας και λαογραφίας για τους μεταπτυχιακούς και διδακτορικούς φοιτητές μας, μερικές φορές και για τους προπτυχιακούς φοιτητές, και σε αυτό συχνά μας βοηθούν εθελοντικά συνταξιούχοι ακαδημαϊκοί συνάδελφοι, ερευνητές από το Κ.Ε.Ε.Λ. και επιστήμονες από το Υπουργείο Πολιτισμού¹². Αυτή η βοήθεια είναι πολύτιμη, όχι μόνο επειδή διασφαλίζει την πολυφωνική και διεπιστημονική προσέγγιση που απαιτείται σε ακαδημαϊκό επίπεδο, αλλά και επειδή γεμίζει ένα κενό που δημιούργησε η εξάντληση των ανθρώπινων πόρων, η οποία επηρέασε τα ελληνικά πανεπιστήμια κατά την τελευταία δεκαετία. Μέσα από την εκπαίδευσή τους στο Λ.Μ.Α., οι φοιτητές λαογραφίας εισάγονται στις τεχνικές συνέντευξης και στη διεξαγωγή επιτόπιων ερευνών, στην καταγραφή και τη μεταγραφή οπτικοακουστικού υλικού και στην ταξινόμηση και οργάνωση των λαογραφικών δεδομένων τους σε γραπτές αναφορές. Οι μεταπτυχιακοί φοιτητές έχουν εκπαιδευθεί σε πτυχές της μουσειολογικής λαογραφίας, μαθαίνοντας να εντοπίζουν, να περιγράφουν και να ταξινομούν μουσειακά αντικείμενα και να τα τοποθετούν κατάλληλα στο πλαίσιο μιας έκθεσης. Με αυτόν τον τρόπο, παρέχοντάς τους επαγγελματικές δεξιότητες και προσπαθώντας να συνδέσουμε το Λ.Μ.Α. με άλλα ιδρύματα και ερευνητικά δίκτυα, προσπαθούμε επίσης να προετοιμάσουμε τους φοιτητές μας για επαγγέλματα που μπορούν να ακολουθήσουν ως πτυχιούχοι ανθρωπιστικών σπουδών, μια προοπτική ιδιαίτερα χρήσιμη σήμερα, λόγω των επιπτώσεων της υφιστάμενης κρίσης στην επαγγελματική απορρόφησή τους. Έχοντας εισαχθεί σε μια γερά θεμελιωμένη κατανόηση του πολιτισμού και των αναπαραστάσεών του, οι φοιτητές λαογραφίας μπορούν να γίνουν επαγγελματίες στους τομείς της πολιτιστικής διαχείρισης και της πολιτιστικής πολιτικής, ώστε να μπορούν να αναζητήσουν εργασία σε μουσεία και άλλα πολιτιστικά ιδρύματα. Το Λ.Μ.Α. μπορεί να λειτουργήσει ως εκπαιδευτική δομή με πρακτικό και εφαρμοσμένο προσανατολισμό, εκτός από τον ακαδημαϊκό προσανατολισμό του, δηλαδή με την εισαγωγή των εκκολαπτόμενων λαογράφων στις επαγγελματικές διεξόδους της δημόσιας λαογραφίας στην ελληνική κοινωνία¹³.

Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει το Λ.Μ.Α. σήμερα σχετίζονται με την έλλειψη χρηματοδότησης και ανθρώπινου δυναμικού. Το Λ.Μ.Α. υποστηρίζεται από το Τμήμα Φιλολογίας, το οποίο αντιμετώπισε περικοπές, όπως και τα υπό-

12. Θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου σε όλους για την πολύτιμη συνεισφορά τους.

13. Για τη δημόσια λαογραφία και τις σύγχρονες χρήσεις της σε διεθνές επίπεδο, βλ. Baron and Spitzer, (1992) 2007· Baron, 2016. Για τον δημόσιο χαρακτήρα της λαογραφίας στην Ελλάδα, βλ. Chryssanthopoulou, 2013: 106· Chryssanthopoulou, 2014: 127-128.

λοιπα πανεπιστημιακά τμήματα στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης. Πρέπει να βρούμε τρόπους να διασφαλίσουμε τη βιωσιμότητά του προσελκύοντας την ακαδημαϊκή και την ευρύτερη κοινότητα. Ένας τρόπος για να επιτευχθεί αυτό είναι να αναπτυχθεί σωστά το μουσειακό τμήμα του Λ.Μ.Α., το οποίο έχει παραμεληθεί λόγω των πρακτικών συνθηκών που σχετίζονται με τη συλλογή, δηλαδή λόγω της έλλειψης χώρου και πόρων που έχει περιορίσει τα μουσειακά αντικείμενα σε ντουλάπια, όπου παραμένουν αόρατα για τους φοιτητές και την ευρύτερη κοινότητα. Μέχρι τώρα, έχει δοθεί έμφαση στο αρχαιολογικό τμήμα του Λ.Μ.Α. Η αξία της παροχής «πρακτικής» εμπειρίας και κατάρτισης σε φοιτητές και στην ευρύτερη κοινότητα, όμως, συνιστά μέρος της αναγνώρισης του νέου ρόλου που διαδραματίζουν τα μουσεία ως τόποι όπου οι άνθρωποι καλλιεργούν τη γνώση και τον αναστοχασμό τους για τις ταυτότητες και τον πολιτισμό τους. Όσον αφορά τη λαογραφία, ειδικότερα, «η ερμηνευτική και μουσειολογική διάσταση των υλικών εκφράσεων του λαϊκού πολιτισμού διαδραματίζει κείμενο ρόλο στην ακαδημαϊκή διδασκαλία του» (Αντζουλάτου-Ρετσίλα, 2018: 57).

Το Λ.Μ.Α. είναι πανεπιστημιακό μουσείο. Εκφράζει και προωθεί την πανεπιστημιακή κληρονομιά, αφού περιέχει «υλικά και άυλα δείγματα της ανθρώπινης δραστηριότητας που σχετίζεται με την ανώτατη εκπαίδευση, [που] χρειάζονται προστασία, διαφύλαξη και συντήρηση» (ό.π.: 62)¹⁴. Στην περίπτωσή μας, αυτή η κληρονομιά αναφέρεται σε αντικείμενα που ενσωματώνουν ένα σύνολο γνώσεων που σχετίζονται με τη λαογραφία και τον λαϊκό πολιτισμό στην Ελλάδα, την Κύπρο και την ελληνική διασπορά, δηλαδή στα χειρόγραφα του Λ.Μ.Α. και στα διάφορα αντικείμενα, έγγραφα κ.λπ. που περιέχονται στο μουσείο και το αρχείο. Αναφέρεται επίσης στο Λ.Μ.Α. ως ένα περιβάλλον μαθητείας στις μεθόδους, τις θεωρίες, τις δεξιότητες και τις αξίες που περιβάλλουν τη μελέτη και τη διαχείριση αυτών των πόρων. Τέλος, η πανεπιστημιακή κληρονομιά που εκπροσωπεί το Λ.Μ.Α. αναφέρεται και στην αίσθηση του ανήκειν και της συμμετοχής στη διακριτή ακαδημαϊκή παράδοση και ταυτότητα της επιστημονικής λαογραφίας, την οποία αναπτύσσουν οι ακαδημαϊκοί διδάσκοντες, οι επιστήμονες, οι φοιτητές, οι βιβλιοθηκονόμοι και οι εθελοντές, που σχετίζονται με το

14. Η Αντζουλάτου-Ρετσίλα αναφέρεται στην UMAC, τη Διεθνή Επιτροπή Πανεπιστημιακών Μουσείων και Συλλογών, που δημιουργήθηκε το 2001 από το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM), και στο UNIVERSEUM, το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Ακαδημαϊκής Κληρονομιάς, που ιδρύθηκε το 2000. Σκοπός τους είναι να διασυνδέσουν τα πανεπιστημιακά μουσεία και να οδηγήσουν σε συνεργασίες και ανταλλαγές μεταξύ τους (Αντζουλάτου-Ρετσίλα, 2018: 62-66).

Λ.Μ.Α. και συμβάλλουν ποικιλότροπα σε αυτό¹⁵. Οι φοιτητές, ιδιαίτερα, είναι περήφανοι για τα επιτεύγματά τους στην καταγραφή λαογραφικών πληροφοριών που αντανακλούν τις γνώσεις και τις ερμηνείες τους για τα φαινόμενα του λαϊκού πολιτισμού, οι οποίες θα διατηρηθούν για τις μελλοντικές γενιές ερευνητών και για το ευρύ κοινό γενικότερα. Αισθάνονται σεβασμό για το αρχείο και την ακαδημαϊκή παράδοση της λαογραφίας που το γέννησε, ενώ το ίδιο ισχύει και για Έλληνες και διεθνείς μελετητές που χρησιμοποιούν τους πόρους του στις μελέτες και τις έρευνές τους.

Αυτή η ιδιαίτερη αίσθηση της κληρονομιάς διερευνάται και προωθείται στη μεταπτυχιακή διατριβή του Στέλιου Πλάκα, η οποία αποτελεί μία μουσειολογική μελέτη του Λ.Μ.Α.¹⁶. Η μουσειολογική ιδέα του Πλάκα, που αναπτύσσεται στη διατριβή του, παρουσιάζει το Λ.Μ.Α. ως «το σπίτι της λαογραφίας» στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αυτή η ιδέα βασίζεται στη καίρια αρχή που διέπει τις συλλογές του Λ.Μ.Α., τα χειρόγραφα, τα αντικείμενα, τα νομικά έγγραφα κ.λπ., ως άρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ τους ώστε να εκθέτονται κατάλληλα στον χώρο του, όπου θα χρησιμοποιείται το ήδη υπάρχον, αλλά και νέο υλικό. Η έκθεση του Λ.Μ.Α. θα παρουσιάζει τη λαογραφία ως κλάδο με ξεχωριστή ιστορία και μεθοδολογία, καθώς και τη συμβολή της στην επιστήμη και στην κοινωνία, στο παρελθόν και στο παρόν. Ο λαϊκός πολιτισμός θα παρουσιαστεί, θα μελετηθεί και θα ερμηνευθεί στις υλικές και άυλες διαστάσεις και πτυχές του στο «σπίτι της λαογραφίας». Μέσω αυτής της μόνιμης έκθεσης ελπίζουμε να είμαστε σε θέση να διατυπώσουμε με σαφήνεια τη σημασία και να ενισχύσουμε τη χρησιμότητα του Λ.Μ.Α. για την ακαδημαϊκή και την ευρύτερη κοινότητα. Διάφορες βελτιώσεις πρέπει να πραγματοποιηθούν όσον αφορά τα χειρόγραφα (περαιτέρω κατηγοριοποίηση, ψηφιοποίηση, δέσιμο σε τόμους, συντήρηση διαφόρων υλικών που συμπεριλαμβάνουν) και τα αντικείμενα (κυρίως, συντήρηση, αλλά και τεκμηρίωση και ταξινόμηση διαφόρων αντικειμένων). Επίσης, το Λ.Μ.Α. πρέπει να αναπτύξει διεθνείς διασυνδέσεις συμμετέχοντας σε ερευνητικά προ-

15. Βλ. και Μηλίγκου – Μαρκαντώνη, 2016: 567-572, για τον ζωντανό, πλούσιο και συναισθηματικό τρόπο που περιγράφει τη δημιουργία αυτής της αίσθησης ταυτότητας και του ανήκειν στο περιβάλλον του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας και της Λαογραφικής Συλλογής.

16. Ο Στέλιος Πλάκας, μουσειολόγος και μεταπτυχιακός φοιτητής της Λαογραφίας στο Τμήμα Φιλολογίας, Ε.Κ.Π.Α., έχει ολοκληρώσει τη διατριβή του με θέμα «Η συλλογή του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου του Τμήματος Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Μελέτη και αξιοποίηση». Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε αυτόν, καθώς και στη συνάδελφο Ζωή Ζούπα, βιβλιοθηκονόμο και μέλος του Ειδικού Τεχνικού και Εργαστηριακού Προσωπικού (Ε.Τ.Ε.Π.) του Τμήματος Φιλολογίας, που μοιράστηκαν μαζί μου τις πολύτιμες γνώσεις και ιδέες τους σχετικά με το Λ.Μ.Α.

γράμματα που θα επιτρέψουν στους φοιτητές της λαογραφίας να αλληλεπιδρούν με συναδέλφους από άλλα πανεπιστήμια.

Το Λ.Μ.Α. εξυπηρετούσε πάντα την ακαδημαϊκή κοινότητα και το ευρύ κοινό. Το 1995 η Μηλίγκου-Μαρκαντώνη ξεκίνησε εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που διεξάχθηκαν στον χώρο της Λαογραφικής Συλλογής. Τα προγράμματα αποσκοπούσαν στην εισαγωγή των μαθητών στην έννοια των εθίμων, της λαϊκής τέχνης και του παραδοσιακού πολιτισμού, γενικά, ενημερώνοντάς τους για τις γιορτές του ετήσιου κύκλου και επιτρέποντάς τους να έχουν «άμεση/πρακτική» εμπειρία (“hands on” experience) από διάφορα εργαλεία και αντικείμενα παραδοσιακής καθημερινής και επαγγελματικής ζωής (Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, 2016: 570-572). Παρά τους εξαντλημένους και λιγοστούς πόρους μας, προσπαθούμε να κάνουμε το ίδιο σε συνεργασία με άλλους πανεπιστημιακούς και κοινωνικούς φορείς. Θα ήθελα να αναφέρω δύο πρόσφατα παραδείγματα από σχετικές δραστηριότητες του Λ.Μ.Α. Πρώτον, το 2018 συνεργαστήκαμε με μια ομάδα μεταπτυχιακών φοιτητών του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Μουσειακές Σπουδές», οι οποίοι εκπόνησαν εργασία με τίτλο «Σχεδιασμός μιας επικοινωνιακής στρατηγικής για το Λ.Μ.Α. του Ε.Κ.Π.Α., κατά τη διαδικασία ίδρυσής του». Οι φοιτητές κατέθεσαν πρόταση δημιουργίας φυλλαδίων, κάρτας και λογότυπου, με στόχο να καταστήσουν τους πόρους και τον διακριτό, αλληλένδετο με τη φοιτητική δημιουργία, χαρακτήρα και προσανατολισμό του Λ.Μ.Α., γνωστό στην τοπική κοινότητα. Επιπλέον, τον Φεβρουάριο του 2019, διοργανώσαμε μια εκδήλωση με τίτλο «Θυμόμαστε τη μητρική μας γλώσσα ανταλλάσσοντας παροιμίες», για να γιορτάσουμε την Ημέρα της Μητρικής Γλώσσας. Κατά τη διάρκεια αυτής της εκδήλωσης, που διοργανώθηκε με πρωτοβουλία της μεταπτυχιακής φοιτήτριας Λαογραφίας, Σπυριδούλας Τσουκαλά, ένας αριθμός ασυνόδευτων εφήβων προσφύγων που ζούσαν σε δομή φιλοξενίας για ασυνόδευτα παιδιά-πρόσφυγες του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, παρουσίασαν τα αλφάβητά τους και μας μίλησαν για τις παροιμίες τους, ενώ μοιράστηκαν επίσης κάποιες εμπειρίες από τους πολιτισμούς τους με φοιτητές και προσωπικό της Φιλοσοφικής Σχολής. Αυτή η επιτυχημένη διαπολιτισμική εκδήλωση οδήγησε σε μια συνεργασία ανάμεσα στον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό, το Λ.Μ.Α. και το Εργαστήριο Ποιοτικής Έρευνας στην Ψυχολογία και την Ψυχική Υγεία του Τμήματος Ψυχολογίας του Ε.Κ.Π.Α., σε ένα πρόγραμμα με τίτλο «Αφηγήσεις και εμπειρίες ζωής ασυνόδευτων εφήβων και προσφύγων: Η συμβολή του λαϊκού πολιτισμού στη συγκρότηση των ταυτοτήτων τους και στην καλλιέργεια της διαπολιτισμικής ενσυναίσθησης». Εκτός από την προώθηση του ακαδημαϊκού και του δημόσιου προφίλ του Λ.Μ.Α. και της λαογραφίας, γενικότερα, αυτό το έργο συμπεριέλαβε

τη διεπιστημονική συνεργασία εκπαιδευτών και μεταπτυχιακών φοιτητών και ενδέχεται να συμβάλει στο υλικό του προαναφερθέντος εξειδικευμένου αρχείου αφηγήσεων ζωής μεταναστών, προσφύγων και Ελλήνων της διασποράς του Λ.Μ.Α.

Συμπερασματικές και επιλογικές σκέψεις

Στο κείμενο που προηγήθηκε προσπάθησα να αποδώσω την ιστορία και την ανάπτυξη του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου του Πανεπιστημίου Αθηνών, το οποίο άρχισε να λειτουργεί ανεπίσημα το 1965 και επίσημα το 1972, αρχικά ως Λαογραφικό Σπουδαστήριο με Λαογραφική Συλλογή και από το 2017 ως Λ.Μ.Α. Ελπίζω ότι κατάφερα να δείξω τους τρόπους με τους οποίους ο θεσμός αυτός απεικονίζει τη θεωρητική και μεθοδολογική ανάπτυξη της λαογραφίας στην Ελλάδα, με τις συνέχειες και τις αλλαγές της επί πλέον του μισού αιώνα, οι οποίες προέκυψαν ως απάντηση σε κοινωνικοοικονομικές, πολιτιστικές και επιστημολογικές επιρροές. Κατέδειξα τη σύνδεση της διδασκαλίας και της έρευνας της λαογραφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών με την ύπαρξη, τις κατηγορίες και τον αρχειακό προσανατολισμό του Λ.Μ.Α. Συγχρόνως, ανέδειξα και τη δυναμική φύση αυτού του αρχείου μέσα από τις δημιουργικές, αναστοχαστικές και ερμηνευτικές καινοτομίες που εισήγαγαν στο αρχείο οι φοιτητές, σε διάλογο με τους καθηγητές τους.

Η ίδια η ύπαρξη των λαογραφικών μουσείων και αρχείων στα ελληνικά πανεπιστήμια και στα πανεπιστήμια άλλων χωρών συνδέεται με την έννοια της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς αυτά τα ιδρύματα ενσωματώνουν ξεχωριστές ακαδημαϊκές παραδόσεις και ταυτότητες, που δημιουργήθηκαν από τις πανεπιστημιακές κοινότητες, υποστηρίζονται και προωθούνται από αυτές, προς όφελος της επιστήμης και της κοινωνίας στο σύνολό της. Το Λ.Μ.Α. του Πανεπιστημίου Αθηνών, ειδικότερα, εκφράζει μια άλλη θεμελιώδη αρχή της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, δηλαδή το αλληλένδετο και αδιαίρετο της υλικής και της άυλης διάστασής της.

Το Λ.Μ.Α. του Πανεπιστημίου Αθηνών παρέχει ένα περιβάλλον με ξεχωριστή παράδοση και δυναμική, συνεχώς μεταβαλλόμενη και αναπροσαρμοζόμενη στις νέες συνθήκες, στο οποίο η λαογραφία και η άυλη πολιτιστική κληρονομιά καλλιεργούνται και μεταδίδονται από τη μια γενιά μελετητών στην επόμενη. Ανατρέχοντας στη δική μου εμπειρία, θυμάμαι τον τρόπο με τον οποίο η αείμνηστη καθηγήτριά μας, Μαρία Μηλίγκου-Μαρκαντώνη, μας εισήγαγε στην επιτόπια έρευνα και πώς ανακάλυψα μια εντελώς νέα για μένα κοινωνική διάσταση στη ζωή του χωριού, απ' όπου ο παππούς μου καταγόταν (Χρυσανθοπούλου,

1978-79). Μετά από αρκετές δεκαετίες, προτρέπω τους φοιτητές μου να κάνουν το ίδιο και έχω την ικανοποίηση να τους βλέπω να συγκεντρώνουν ενδιαφέρον λαογραφικό υλικό και να εξοικειώνονται με τις αξίες και τις πρακτικές των κοινοτήτων που μελέτησαν, αναπτύσσοντας έτσι μια κατανόηση της ταυτότητας και της διαφορετικότητας, ενώ παράλληλα καλλιεργούν την ενσυναίσθηση και την κριτική σκέψη τους όσον αφορά τον άνθρωπο στην κοινωνία. Πολύ συχνά αυτοί οι φοιτητές εξελίσσονται σε νέους διανοούμενους της κοινότητας με ενεργό ρόλο στη δημόσια ζωή.

Οι θεματικές και μεθοδολογικές καινοτομίες που εισήχθησαν τόσο από τους καθηγητές λαογραφίας όσο και από τους φοιτητές τους στα λαογραφικά χειρόγραφα του Λ.Μ.Α. κατά την τελευταία δεκαετία περίπου, ανταποκρίθηκαν σε νέες ανάγκες, προτεραιότητες, τάσεις και ενδιαφέροντα, έτσι όπως οι ίδιοι τα αντιλαμβάνονται. Ανάλογες καινοτομίες είχαν ήδη πραγματοποιηθεί πολύ ενωρίτερα, αλλά με πιο αργό ρυθμό. Αυτές οι ερευνητικές ασκήσεις διαπνέονταν από δημοκρατικό πνεύμα, αφού στηρίζονταν σε διάλογο μεταξύ καθηγητών και φοιτητών και σε συνεργατικές σχέσεις μεταξύ ερευνητών και πληροφορητών (βλ. σχετικά Fournier, 2019). Κατά την τελευταία δεκαετία, ο εν λόγω διάλογος μεταξύ φοιτητών και καθηγητών λαογραφίας για να αποφασίσουν τα θέματα και τους τρόπους με τους οποίους θα διεξαγάγουν οι φοιτητές την έρευνα πεδίου τους, έχει γενικευθεί. Μπορεί κανείς να οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι είναι το ίδιο το πλαίσιο της ακαδημαϊκής διδασκαλίας που δημιουργεί τη δυνατότητα για τέτοιες δημοκρατικές ανταλλαγές, οι οποίες οδηγούν σε θεματικούς και μεθοδολογικούς μετασχηματισμούς και καινοτομίες στο Λ.Μ.Α. και στη λαογραφία ως επιστήμη, γενικά.

Η εκπαίδευση λειτούργησε πάντα ως παράγοντας για επαγγελματική επιτυχία και πρόοδο. Καθώς οι θέσεις εργασίας ανταποκρίνονται όλο και περισσότερο στον βιομηχανοποιημένο και παγκοσμιοποιημένο κόσμο του σήμερα, οι καθηγητές και οι φοιτητές καλούνται να επανεξετάσουν τις επαγγελματικές τους στρατηγικές προσανατολιζόμενοι συχνά σε κλάδους που περιλαμβάνουν τη διαχείριση πολιτισμικών και κοινωνικών πόρων. Η λαογραφία και οι όμοροι κλάδοι, όπως η εθνολογία, η ανθρωπολογία και οι πολιτισμικές σπουδές, μπορούν να παρέχουν μια τέτοια εκπαίδευση, ειδικά εάν διαθέτουν υποδομές για μελέτη και έρευνα (εργαστήρια), στα οποία οι φοιτητές μπορούν να αποκτήσουν τις δεξιότητες και την εξειδίκευση που απαιτούνται για την άσκηση της πολιτιστικής διαχείρισης. Το Λ.Μ.Α. λειτουργεί με αυτόν τον τρόπο, για την εκπαίδευση των φοιτητών σε πτυχές της διαχείρισης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και της εφαρμογής της δημόσιας λαογραφίας. Αυτή η εκπαίδευση είναι ιδιαίτερα πολύτιμη από παιδαγωγική σκοπιά, καθώς παρέχει στους φοι-

ητές ένα σταθερό θεωρητικό υπόβαθρο όσον αφορά στον πολιτισμό, ενώ τους δίνει επίσης «πρακτική» γνώση για τα πολιτισμικά φαινόμενα. Αυτή η πρόσφατη «πρακτική», «εφαρμοσμένη» ή «δημόσια» στροφή της λαογραφίας εισήγαγε νέες προκλήσεις, αλλά έφερε και νέες ευκαιρίες και καινοτόμες προσεγγίσεις στους ασκούντες την λαογραφία διεθνώς.

Σχολιάζοντας την αξία των χειρογράφων και των αντικειμένων της Λαογραφικής Συλλογής του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο ιδρυτής της, Γεώργιος Σπυριδάκης, έγραψε:

«Η σύλληψις εις πλάτος και εις βάθος της σπουδαιότητος και της ανεκτιμήτου αξίας από επιστημονικής, διδακτικής και εθνικής ευρύτερον επόψεως των συλλογών τούτων ... θα ευρύνεται με την πάροδον του χρόνου» (Σπυριδάκης 1974: 9).

Η τρέχουσα εξέλιξη, σε μια περίοδο ύφεσης, του Λ.Μ.Α. σε ένα φορέα που εκφράζει την ιστορία της λαογραφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, αντιμετωπίζει σοβαρές προκλήσεις οικονομικής και διοικητικής φύσεως. Προκειμένου να αξιοποιηθεί η ξεχωριστή δυναμική του Λ.Μ.Α., πρέπει το ίδιο το Πανεπιστήμιο πρώτα να κατανοήσει ότι το Λ.Μ.Α. αποτελεί μέρος της δικής του πανεπιστημιακής κληρονομιάς, καθώς ενσωματώνει το έργο γενεών καθηγητών και φοιτητών σχετικά με τον ελληνικό πολιτισμό. Στη συνέχεια, το Πανεπιστήμιο θα πρέπει να υποστηρίξει το Λ.Μ.Α. αναγνωρίζοντας την αξία της λαογραφίας και προωθώντας την επιστήμη αυτή, μέρος της οποίας αποτελεί αυτός ο φορέας. Είναι λυπηρό να διαπιστώνει κανείς τη συνέχεια της υποτίμησης της θέσης της λαογραφίας στο ακαδημαϊκό πρόγραμμα σπουδών από το 1970 έως σήμερα, ανατρέχοντας σε κείμενο του Σπυριδάκη:

«Εις την εκτέλεσιν του διδακτικού έργου εις την Φιλοσοφικήν ειδικώς Σχολήν και εις την προσπάθειαν μνήσεως των σπουδαστών εις την λαογραφικήν επιστήμην υφίσταντο δυσχέρειαί, αι οποίαι επήγαζον από την όλως μειονεκτικήν θέσιν του μαθήματος εις το πρόγραμμα της Σχολής» (ό.π.: 6).

Παρά την έλλειψη ανθρώπινου δυναμικού και οικονομικών πόρων, ωστόσο, η λαογραφία και το Λαογραφικό Μουσείο και Αρχείο συνεχίζουν να συμβάλλουν δημιουργικά στην ακαδημαϊκή και δημόσια ζωή του Πανεπιστημίου μέσω συνεργατικών, διεπιστημονικών και ανθρωπιστικών προγραμμάτων, τα οποία εισάγουν τους φοιτητές μας στις αντιλήψεις της κοινωνίας και τις αξίες του πολιτισμού. Αυτό είναι μέρος της παράδοσης του αντικειμένου της λαογραφίας, μιας παράδοσης που εμπνέεται από την ιδέα της επιστροφής στην κοινότητα των δώρων που έχει λάβει από αυτήν.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Abrams, Lynn, *Θεωρία Προφορικής Ιστορίας*, επιμ. Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, Πλέθρον, Αθήνα 2014 (τίτλος πρωτοτύπου: *Oral history theory*, Routledge, Oxford 2010).
- Αντζουλάτου-Ρετσιά, Ευρυδίκη, «Η πρόκληση της δημιουργικής συνέχειας», στο Μανώλης Γ. Βαρβούνης & Μανώλης Γ. Σέργης (επιμ.), *Πλάτανος ευσκιάφυλλος. Τιμητικός τόμος για τον Καθηγητή Μηνά Αλ. Αλεξιάδη*, Δ.Π.Θ., Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας, Εργαστήριο Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, Μελέτες Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας - 3, εκδόσεις Κ. & Μ. Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2018, σ. 57-66.
- Βαρβούνης, Μανώλης Γ. και Κούζας, Γεώργιος Η., *Το Αρχείο του «Λαογραφικού Φροντιστηρίου» του Γ. Α. Μέγα. Αναλυτικός Κατάλογος*, Εκδόσεις Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας - 12, Αθήνα 2007.
- Βαρβούνης, Μανώλης Γ. (με Σοφία Τσάλα, Ευανθία Μπότση, Αφροδίτη Νουνακάκη, Παναγιώτα Ποτούρη), *Το «Λαογραφικό Αρχείο» του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης*, Εκδόσεις Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας - 13, Αθήνα 2010.
- Βρέλλη-Ζάχου, Μαρίνα, «Η διδασκαλία και η έρευνα της ενδυμασίας στο πλαίσιο του λαϊκού πολιτισμού: Οι εργασίες των φοιτητών στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (1992-2001)», στο Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Θητεία: Τιμητικό Αφιέρωμα στον Καθηγητή Μ. Γ. Μερακλή*, Πανεπιστήμιο Αθηνών και Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Αθήνα 2002, σ. 183-205.
- Ήμελλος, Στέφανος & Πολυμέρου-Καμηλάκη, Αικατερίνη, *Παραδοσιακός υλικός βίος του ελληνικού λαού (Ερωτηματολόγιο)*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας - 17, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1983.
- Κακάμπουρα, Ρέα, *Αφηγήσεις ζωής. Η βιογραφική προσέγγιση στη σύγχρονη λαογραφική έρευνα*, Ατραπός, Αθήνα 2008.
- Καραμανές, Ευάγγελος (επιμ.), *Γαμήλια έθιμα των Βλαχοχωριών της Πίνδου. Πρώιμες λαογραφικές καταγραφές φοιτητών του Ν. Γ. Πολίτη*, Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών - Πηγές του Λαϊκού Πολιτισμού - 12, Αθήνα 2017.
- Καραμανές, Ευάγγελος, «Οι εργασίες του Λαογραφικού Αρχείου / Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών για τον “Άτλαντα της Ελληνικής Λαογραφίας” στο πλαίσιο του προγράμματος του Ευρωπαϊκού Εθνολογικού Άτλαντα», στο *Τμή τε και γέρας. Τιμητικός τόμος Στεφάνου Δ. Ημέλλον*, επιμ. Βασ. Φραγκουλόπουλος, Κυρ. Χρυσού-Καρατζά, *Ναξιακά Γράμματα*, 32 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2019), Αθήνα 2019, σ. 123-149.
- Κορρέ-Ζωγράφου, Κατερίνα, «Οι συλλογές λαογραφικών αντικειμένων των ελληνικών πανεπιστημίων», στο *Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου «Λαογραφικά Μουσεία στην Ελλάδα: Μορφές - εξέλιξη - προοπτικές»*, Υπουργείο Πολιτισμού, Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης, Αθήνα 1997, σ. 55-57.
- Κράββα, Βασιλική, «Οι λαογράφοι, τα πράγματα και ο υλικός βίος: Θεωρητικές και με-

- θοδολογικές διαδρομές στη μακρά λαογραφική διάρκεια», στο Βασίλης Νιτσιάκος & Παρασκευάς Ποτηρόπουλος (επιμ.), *Λαογραφία και Ανθρωπολογία. Μια συμβολή στον διάλογο*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, Αθήνα 2018, σ. 231-262.
- Μέγας, Γεώργιος Α., *Ζητήματα ελληνικής λαογραφίας*, Ανατύπωση [των τριών τευχών-ανατύπων από την Επετηρίδα του Λαογραφικού Αρχείου, 1939-1949], Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1975.
- Μερακλής, Μιχαήλ Γ., *Θέματα λαογραφίας*, Καστανιώτης, Αθήνα 2000.
- Μερακλής, Μιχαήλ Γ., *Ελληνική λαογραφία: Κοινωνική συγκρότηση, ήθη και έθιμα, λαϊκή τέχνη*, Ινστιτούτο του Βιβλίου-Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 2011.
- Μηλιγκού-Μαρκαντώνη, Μαρία, «Χειρόγραφες συλλογές πρωτογενούς λαογραφικής ύλης του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών (1966-1986)», *Παρουσία*, 5 (1987), σ. 539-549.
- Μηλιγκού-Μαρκαντώνη, Μαρία, «Γεώργιος Κ. Σπυριδάκης (1963-1972). Το Αρχείο χειρογράφων συλλογών πρωτογενούς ύλης και το Σπουδαστήριο Λαογραφίας (κατάθεση ψυχής)», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας*, 33-34 (2009-2013), 2016, σ. 551-591.
- Μπάδα, Κωνσταντίνα, «Πανεπιστημιακά μουσεία και συλλογές του λαϊκού πολιτισμού: Το παράδειγμα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων», *Εθνογραφικά*, 12-13 (2003), σ. 141-152.
- Οικονόμου Ανδρομάχη, *Υλικός πολιτισμός: Θεωρία, μεθοδολογία, αξιοποίηση. Σύντομη επισκόπηση*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2014.
- Παπαχριστοφόρου, Μαριλένα, «“Μνημεία του λόγου”, επιτόπια έρευνα και προφορικότητα: Από την συγκριτική – ιστορική μέθοδο του Ν. Γ. Πολίτη σε μια ολιστική προσέγγιση της (προφορικής) παράδοσης», *Λαογραφία*, 42 (Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου «100 χρόνια Ελληνικής Λαογραφίας, 1909-2009», επιμ. Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης & Γεώργιος Χ. Κούζας), 2013, σ. 761-777.
- Παπαχριστοφόρου, Μαριλένα, «Από τη συλλογή λαογραφικής ύλης στην επιτόπια έρευνα: Μια κριτική αναδρομή στην ιστορία της ελληνικής λαογραφίας», στο Βασίλης Νιτσιάκος & Παρασκευάς Ποτηρόπουλος (επιμ.), *Λαογραφία και Ανθρωπολογία. Μια συμβολή στον διάλογο*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, Αθήνα 2017, σ. 99-125.
- Πλάκας, Στυλιανός, *Η συλλογή του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου του Τμήματος Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Μελέτη και αξιοποίηση, Διπλωματική Διατριβή*, Π.Μ.Σ. «Λαογραφικές Σπουδές – Θεωρία και Εφαρμογές του Λαϊκού Πολιτισμού, Τμήμα Φιλολογίας, Ε.Κ.Π.Α. 2021.
- Πολίτης, Νικόλαος Γ., «Λαογραφία», *Λαογραφία*, 1 (1909), σ. 3-18.
- Πολυμέρου-Καμηλάκη, Αικατερίνη, Ποτηρόπουλος, Παρασκευάς και Καμηλάκης, Παναγιώτης (επιμ.), *Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας: Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου*, Ακαδημία Αθηνών, Δημοσιεύματα Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας – 23, Αθήνα 2012.
- Σκουτέρη-Διδασκάλου, Ελεωνόρα, «Ένα πανεπιστημιακό λαογραφικό μουσείο (ξανα)γεννιέται», στο Ελεωνόρα Σκουτέρη-Διδασκάλου (επιμ.), *Τα πολύτιμα της παράδοσης. Κοσμήματα, στολίδια και φυλαχτά, από τις συλλογές του Λαογραφικού Μουσείου Α.Π.Θ., του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού και του Μουσείου Μπενάκη και τα δαχτυλίδια-γλυπτά της Αφροδίτης Λίτη, Κατάλογος της έκθεσης*, Θεσσαλονίκη, Α.Π.Θ. 2007, σ. 16-20.

- Σπυριδάκης, Γεώργιος Κ., *Οδηγία προς συλλογήν λαογραφικής ύλης*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1962.
- Σπυριδάκης, Γεώργιος Κ., *Έδρα Λαογραφίας – Σπουδαστήριον Λαογραφίας μετά προσηρημένης λαογραφικής συλλογής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σύνοτον Χρονικόν: 1964-1972*, Αθήνα 1974.
- Χατζητάκη-Καμωμένου, Χρυσούλα, «Οι συλλογές του Λαογραφικού Μουσείου Α.Π.Θ.», στο Ελεωνόρα Σκουτέρη - Διδασκάλου (επιμ.), *Τα πολύτιμα της παράδοσης. Κοσμήματα, στολίδια και φυλαχτά, από τις συλλογές του Λαογραφικού Μουσείου Α.Π.Θ., του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού και του Μουσείου Μπενάκη και τα δαχτυλίδια-γλυπτά της Αφροδίτης Λίτη, Κατάλογος της έκθεσης*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 23.
- Χρυσανθοπούλου, Βασιλική Ι., *Συλλογή λαογραφικού υλικού από τη Βυτίνα επαρχίας Γορτυνίας νομού Αρκαδίας*, Λαογραφικό Μουσείο και Αρχείο Τμήματος Φιλολογίας Ε.Κ.Π.Α., χειρόγραφο αρ. 3313, 1978-79.
- Χρυσανθοπούλου, Βασιλική, «“Ο βίος εν τη ξενιτεία”: Λαογραφικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις στη μελέτη της ελληνικής μετανάστευσης και διασποράς», *Λαογραφία*, 42 (Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου «100 χρόνια Ελληνικής Λαογραφίας, 1909-2009», επιμ. Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης & Γεώργιος Χ. Κούζας), 2013, σ. 925-968.
- Χρυσανθοπούλου, Βασιλική, *Τόποι μνήμης στην καστελλοριζιακή μετανάστευση και διασπορά*, Αθήνα, Σειρά Ειδικών Μελετών της Μετανάστευσης & Διασποράς – 9, Εργαστήριο Μελέτης της Μετανάστευσης & Διασποράς, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Δημόσιας Διοίκησης, Ε.Κ.Π.Α., Εκδόσεις Παπαζήση 2017.
- Baron Robert, «Public folklore dialogism and critical heritage studies», *International Journal of Heritage Studies*, 22: 8 (2016), σ. 588-606.
- Baron Robert and Spitzer Nick (eds.), *Public folklore*, Jackson, University Press of Mississippi, (1992) 2007.
- Chryssanthopoulou Vassiliki, «Folklore theory and practice in Greece, 1945-1991: The contribution of the Hellenic Folklore Research Centre of the Academy of Athens», στο Aleksandar Bošćović and Chris Hann (eds.), *The Anthropological Field on the Margins of Europe, 1945-1991*, LIT Verlag, Berlin 2013, σ. 97-128.
- Chryssanthopoulou Vassiliki, «Part I: Greek folklore in the post-1980s period: Tradition and transformation», στο Jutta Lauth-Bacas & Vassiliki Chryssanthopoulou «The ethnological sciences in Greece since the late 1980s: The view from folklore and social anthropology» (review article), στο Klaus Roth (ed.), *Changing paradigms: The state of the ethnological sciences in southeast Europe, Ethnologia Balkanica* 17 (2014), σ. 105-133, 147-162, 314-330.
- Chryssanthopoulou Vassiliki, «The Folklore Museum and Archives of the National and Kapodistrian University of Athens: Their academic and public character», στο Marlen Mouliou, Sébastien Soubiran, Sofia Talas, Roland Wittje (eds.), *Turning inside out European University heritage: Collections, audiences, stakeholders*, National and Kapodistrian University of Athens Press, Athens 2018, σ. 349-355.

Fournier Laurent Sébastien, «Archivage créatif et démocratie participative: les nouveaux enjeux de l'ethnologie à l'ère du patrimoine culturel immatériel», στο Karamanes Evangelos (sous la dir.), *Du terrain à l'archive. Les archives de folklore et d'ethnologie en tant que pôles de recherche, d'éducation et de culture, Actes XXXIe Atelier du réseau FER-EURETHNO du Conseil de l'Europe, 1ère Conférence du Groupe de Travail Francophone de la SIEF, Centenaire du Centre de Recherches du Folklore Hellénique de l'Académie d'Athènes (1918-2018)*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας – 34, Αθήνα 2019, σ. 77-82.

Διαδικτυακές αναφορές

Συλλογή Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου του Τμήματος Φιλολογίας του Ε.Κ.Π.Α.:
https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/browse.html?p.id=col_folklore.

Εργαστήριο Λαογραφίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης:
<https://www.he.duth.gr/el/page/laografiko-arheio>.

Σύμβαση της Unesco για την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς:
<https://ich.unesco.org/en/convention>.

SUMMARY

VASSILIKI CHRYSANTHOPOULOU

Students' Collections of Ethnographic Material in the Folklore Museum and Archives of the University of Athens: Continuity and Change in Folklore Theory and Methodology

This paper deals with collections by students of ethnographic material in the Folklore Museum and Archives (henceforth FMA) of the University of Athens. It looks at the topics researched and the methods employed in recording and interpreting their data by students during the fifty or more years of the existence of this archival collection. Special emphasis is given to the issues of continuity and change concerning the methodologies of research and archiving employed over this period, as they express continuities and transformations both in Greek society and culture, and in the development of folklore in Greece. Moreover, I attempt to investigate the ways in which the FMA function nowadays as a place, a lieu, where students are introduced to the concept of cultural heritage in its tangible and intangible dimensions and trained in its study and management. I approach the subject of this paper both as a researcher and instructor in folklore in the Department of Philology, but also as somebody who had a personal connection with the FMA as a student.

